

# مدني زده کړې

## لسم ټولګی







## ملي سرود

دا وطن افغانستان دی  
کور د سولې کور د تورې  
دا وطن د ټولو کور دی  
د پښتون او هزاره وو  
ورسره عرب، گوجر دي  
براهوي دي، قزلباش دي  
دا هیواد به تل خلیږي  
په سینه کې د آسیا به  
نوم د حق مودی رهبر

دا عزت د هر افغان دی  
هر بچی یې قهرمان دی  
د بلوڅو د ازبکو  
د ترکمنو د تاجکو  
پامیریان، نورستانیان  
هم ایماق، هم پشه پان  
لکه لمر پر شنه آسمان  
لکه زړه وي جاویدان  
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



د پوهنې وزارت

# مدني زده کړې

لسم ټولگی

۱۳۹۸

ه.ش

## د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: مدني زده کړې

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د مدني زده کړو د څانګې علمي او مسلکي غړي

ادیت کونکي: د پښتو ژبې د ادیت د څانګې علمي او مسلکي غړي

ټولګی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکونکي: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکي: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره

محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سر غړوونکو سره قانوني چلند کېږي.

## د پوهنې د وزیر پیغام

### اقراً باسم ربک

د لوی او ښوونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکي، زده کوونکي، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراگانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږگوني بنسټیز عناصر بلل کېږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تاسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې: د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هېڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوبښن وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې دنن ورځې گران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او گټور اوسېدونکي وي. همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي



- ۱ ..... فرهنگ
- ۲ ..... د خپرکي موخې
- ۳ ..... فرهنگ
- ۹ ..... د فرهنگ ځانگړتياوې (خصوصيات)
- ۱۳ ..... فرهنگ او ټولنه
- ۱۷ ..... کوچني فرهنگونه
- ۲۱ ..... فرهنگي اړيکې
- ۲۷ ..... دويم خپرکي: ټولنيزې ډلې
- ۲۸ ..... د خپرکي موخې
- ۲۹ ..... ډله (گروپ)
- ۳۳ ..... د ډلو جوړښت (شکل)
- ۳۷ ..... د ډلې مشرتوب (رهبري)
- ۴۱ ..... دريم خپرکي: ټولنيز بنسټونه
- ۴۲ ..... د خپرکي موخې

٤٣	١) ٲولنيز بنسټ
٤٧	٢) ٲولنيز بنسټ
٥٣	٣) ٲولنيز بنسټ
٥٧	د نهادونو متقابلې اړيکې
٦١	څلورم څپرکي: پراختيا
٦٢	د څپرکي موخې
٦٣	پراختيا څه ته وايي؟
٦٧	فرهنگي پراختيا
٧١	اجتماعي - سياسي پراختيا
٧٥	اقتصادي پراختيا
٧٩	د پراختيا او وروسته پاتې والي عوامل
٨٥	پراختيا او د ژوند چاپيريال
٩١	د څپرکي لنډيز



# لومړۍ خپرکي

## فرهنگ

- په دې خپرکي کې به په لاندې لوستونو پوه شئ.
- فرهنگ څه شی دی؟
- د فرهنگ ځانګړتیاوې
- فرهنگ او ټولنه
- فرهنگي اړیکې



## د خپرکي موخې

زده کوونکي په دې خپرکي په پای کې:

له فرهنگ، کوچني فرهنگ، دودونو، ارزښتونو او ټولنې سره بلدتیا پیدا کړي.

• د فرهنگ غوره او عمده عناصر به توضیح کړای شي.

• فرهنگي ځانگړنې (خصوصیات) به توضیح کړای شي.

• کو چنی فرهنگ، فرهنگي تضادونه او فرهنگي يرغل به توضیح کړای شي.

• د ملي فرهنگ د ساتنې او د ټولنیزو قوانینو، قواعدو او ارزښتونو له منلو سره به لېوال شي.

## فرهنگ



## خبرې پرې وکړئ

څرنگه چې په ټولنیز ژوند کې لیدل کېږي:

- خلک خپل زامن د ښوونځي له تگ څخه د مخه جومات ته استوي چې دیني زده کړې، اسلامي اساسات زده کړي او په شپږ یا اوه کلنۍ کې یې په ښوونځي کې شاملوي.

- کله چې دوه ملګري سره مخامخ شي یو بل ته سلام اچوي، یو بل ته لاس ورکوي او د بېلېدو په وخت کې خدای په امانې کوي.

- کله چې ترافیکي اشاره سره شي، موټروان خپل موټر د پليو د تېرېدو لپاره دروي.

- کله چې د یوې کورنۍ کوم غړی مړ شي، د هغه خپل خپلوان ګاونډیان کلیوال او د محلي خلک د هغه په جنازه کې شریکېږي، بیا یې خاورو ته سپاري او بیا د هغه لپاره د دعا کولو مجلس جوړېږي. خپلوان ملګري آشنایان د مړي کورنۍ ته ډاډینه ورکوي.

- کله چې د ډوډۍ خوراک پای ته ورسېږي، تر دسترخوان چاپیر خلک د دعا لاسونه پورته کوي او د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) شکر پر ځای کوي.

دا یوازې د هغو کړو او رواجونو څو بېلګې دي چې په مجموع کې یو فرهنگ جوړوي.

ستاسې په آند!

۱- خلک ولې پورتنی کارونه سرته رسوي؟

۲- که چیرې دغه یاد شوي کارونه ونه کړي، نو له کومو ستونزو سره به مخامخ شي؟



انسان د پیدایښت له اولې ورځې څخه په زده کړه پیل کوي. کرار کرار د کورنۍ غړي پیژني، له ټولنیزو وړتیاوو، پوهې او قواعدو سره اشنایي پیدا کوي او کله یې چې عمر زیاتېږي له هغو سره لازيات اشنا کېږي او په مختلفو ځایونو او بېلابېلو شرایطو کې داسې کړه کوي چې د ټولنې غوښتنه ده او بالاخره د خپلې ټولنې دود، دستور، کړه وړه او کلتور زده کوي.

انسان کله چې په ټولنه کې قدم کېږدي د یوې ژبې په زده کولو او د ټولنې له قواعدو او دودونو سره د بلدتیا په پایله کې کولای شي له انسانانو سره اړیکې وساتي. زده کړه وکړي، هغه نور وروته ولېږدوي او خپلې کړنې همغږې کړي.

خلک د فرهنگ له لارې کولی شي هغه وړتیاوې ترلاسه کړي چې د ژوندی پاتې کېدو او پايښت لپاره په مختلفو طبیعي چاپېریالونو کې لازمي دي، د بیلگې په توګه: څرنگه خوراکي توکي راټول او پاخه کړي، څرنگه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

## د فرهنگ تعريف

په ژبنيو فرهنگونو کې د فرهنگ اصطلاح د دود، دستور، نظرياتو، هنر او د ژوند کولو د طریقې یوه پیچلي پدیده ده چې د قومونو د تاریخي تجربو په لړ کې یې شکل موندلی دی.

له دې کبله د ټولنې ټولو مادي او معنوي لاسته راوړنو او شتمنیو ته فرهنگ ویل کېږي. د فرهنگ د مفهوم د تحلیل او تجزیې په پایله کې کولای شو څو ډوله عناصر تشخیص کړو چې هر یو یې د فرهنگ په جوړښت او شکل کې رول او اغېز لري.

د فرهنگ غوره عناصر عبارت دي له: عقایدو (باورونو)، ارزښتونو، قواعدو، سمبولونو (نښو) او مادي او معنوي میراثونو څخه.

## ۱- ارزښتونه

د لاندینيو مطالبو په اړه بحث او خبرې وکړئ:

۱- ښوونکي، مور او پلار ته درناوی کول،

۲- له کوچنیانو سره مرسته او پر هغو شفقت کول.

۳- ملګرو ته دروغ ویل او سپکاوی کول.

د دې کړنو د سرته رسولو او يا سرته نه رسولو په پايله کې تاسو ته څه احساس پيدا کېږي؟  
 ښوونکي، مور او پلار ته درناوی کول يو مثبت ارزښت دی. مور او پلار تاسو ته د ژوند ټولې  
 آسانتياوې برابروي. يعنې خواږه، کالي د استوگنې ځای، د ښوونې او روزنې اسانتياوې او داسې  
 نورې اړتياوې را پوره کوي، له دې کبله ضروري ده چې د هغوی درناوی وکړئ. ښوونکی موږ  
 ته علم او د ژوند کولو وړتياوې را زده کوي. ښوونکی د زده کوونکو معنوي پلار دی.

د اسلام په مقدس دين کې دروغ ويل او خپل ملگري يا دوست ته سپکاوی کول لويه گناه او بې  
 ارزښته عمل دی چې انسان بايد له هغه څخه ډډه وکړي. ارزښت کېدای شي ډول ډول رېښې  
 ولري. څرنگه چې د انسانانو ارزښتونه په لومړۍ درجه کې د هغوی له بيالوژيکي اړتياوو څخه  
 سرچينه اخلي، نو انسان هغو پديدو ته امتياز او ارزښت ورکوي چې په ښه ډول او زياته پيمانه  
 وکولای شي د هغه اړتياوې پوره کړي. د مثال په توگه: کله چې انسان وږي وي هغه ته خواږه  
 ارزښت لري او کله چې تېری وي هغه ته اوبه ارزښت لري. اسلام چې کومو کارونو ته انسانان  
 هڅوي او يا د هغو کارونو دستور ورکوي، هغه کار ارزښت بلل کېږي او له هغو کارونو نه يې  
 چې منع کوي هغه ته بې ارزښته کار ويل کېږي.

د ژوند په اوږدو کې وار په وار ځينې خاصې چارې د ټولنې ټولو او يا ډېرو غړو ته مهمې گڼل  
 کېږي. د بيلگې په توگه:

- د يوه هېواد لپاره عزت او خپلواکي،
  - د ملگرو او دوستانو تر منځ صداقت، صميميت اورښتینولي،
  - د مسلمانانو لپاره د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ)، عبادت او بنده گي يو غوره ارزښت دی.
- دوی د دې چارو په عملي کېدو سره خوښي څرگندوي. که چېرې څوک دې چارو ته سپکاوی  
 وکړي او يا د هغو د عملي کېدو مخه ونيسي، د ټولنې د وگړو له سخت غبرگون سره مخامخ  
 کېږي. دې چارو ته چې د ټولنې لپاره اهميت لري ارزښت ويل کېږي. نو له دې امله فرهنگي



ارزښت داسې معيار او اندازه ده چې خلک د هغه په واسطه د يو شي يا يو شخص مطلوبيت، ښيگڼه او ښايست ارزوي او هغه د خپل ټولنيز ژوندانه لارښود گڼي.

## ۲- قواعد

قواعد د ټولنپوهنې د علم له نظره هغه مقررات او طرزالعملونه دي چې ټولنه د هغو له لارې د خپلو غړو کړنو او چلندونو ته سمون ورکوي. يو وگړی په ټولنيز ژوند کې سره له دې چې له ازاديو او حقونو څخه برخمن دی، خود دې په څنگ کې له ځينو محدوديتونو سره هم مخامخ کېږي. څوک چې په ټولنه کې ژوند کوي نشي کولی په آزاده توگه او هر ډول يې چې خوښه وي عمل وکړي. هغه بايد د ټولنې د پايښت لپاره په ځانگړو چارو لاس پورې کړي. که تاسې د فوتبال د ټيم لوبغاړي ياستئ، بايد د فوتبال د لوبې قواعد مراعات کړئ. تاسې دا آزادي نه لرئ چې له توپ څخه په هر ډول چې زړه مو غواړي کار واخلي. له دې کبله هغه چارې چې يو وگړی يې د ټولنې ديو غړي په توگه سرته رسوي، قواعد گڼل کېږي او که چېرته له هغو څخه سر غړونه وکړي سزا ورکول کېږي.

قواعد هغه مقررات دي چې خلکو ته ورښيي په ځانگړو حالاتو کې څرنگه عمل وکړي، څه ووايي او څرنگه فکر وکړي، قواعد زموږ د ټولو اعمالو لارښود دي.

ځينې قواعد د خلکو لپاره ډېر سپېڅلي دي او له هغو څخه سر غړونه د زغم وړ نه وي. ځينې قواعد تقريباً اختياري دي او د سر غړونې په صورت کې چاته سزانه ورکول کېږي. دا ډول قواعدو ته قومي طريقې يا عامه عرف ويل کېږي، هغه فرهنگي قواعد چې رسمي بڼه لري او له هغو څخه د سر غړونې په صورت کې د سزا وړانديز شوی دی قانون نومېږي.

د بيلگې په توگه: د مخدره توکو کرل، په ناجايزه توگه کارول او لېږدول رسمي سزا لري.

۳- عقايد: ديني عقيدې هم د ټولنيزو عقيدو يوه برخه بلل کېږي. زموږ خلک له اسلامي

عقایدو څخه پیروي کوي. اسلام داسې دین دی چې د انساني ژوندانه ټولې اړوندې برخې رانیسي. دا دین خورا غني او شتمن فرهنگ لري. دا فرهنگ د (وچې) پر بنسټ او له اسلامي تعلیماتو څخه سرچینه اخلي. په لنډه توګه عقیده او باور د ټولنې اعتقادي او عام اصول دي چې د اجرا له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي، لکه: د دیني اعتقاداتو اصول، د خدای جل جلاله عبادت کول، د لمانځه ادا کول، روژه نیول او زکات ورکول.

۴- **سمبولونه (نښې):** سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندويي دي چې انسان په ورځنۍ ژوند کې ورسره مخامخ کېږي. همدارنګه سمبولونه هر ډول فزیکي پدیدې (کلمه، څیز، غږ، احساس، بوي، حرکت، مزه) او داسې نورو ته هم ویل کېږي چې خلک هغو ته ارزښت او معنا ورکوي. سمبول داسې څیز دی چې معنا څرګندوي، لکه: ملي بیرغ، ملي سرود، مجسمه او داسې نور. همدارنګه سمبول په یوه ټولنه کې د یو بنسټ شتون رابښي، د بېلګې په توګه: ملي بیرغ موږ ته خپل دولت را په یادوي، ملي سرود د ټولو قومونو او د هېواد د ټولو اوسېدونکو د وحدت نښه او سمبول دی. د ښوونځي جامي (یونیفورم) موږ ته دا رابښي چې د ښوونځي زده کوونکي یو. په ټولنه کې د سمبول او نښې اساسي نظام ژبه ده، ژبه په ټولنیز ژوندانه کې لوی ضرورت ګڼل کېږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کېږي. همدارنګه ژبه د فرهنگ د عناصرو له ډلې څخه یو عنصر دی چې د فرهنگ د دوام او لېږد سبب کېږي، ژبه نه یوازې دا چې په خلکو کې د فرهنگ د متقابل غبرګون او د فرهنگ د دوام سبب کېږي، بلکې: د ټولنې د غړو د نظریاتو او فکرونو د رغونې سبب هم ګرځي. فکر د ژبې له لارې په ژوند کې ښکاره او عملي کېږي. جوتنه ده چې د تمدن او شتمن فرهنگ پرمختګ، د یو قوم د افکارو او نظریاتو په رغونې پورې اړه لري چې د ژبې له لارې ژوند ته لاره پیدا کوي. له ژبې پرته انسان نشي کولی کوم ډول چې اوس دی داسې واوسي.



## د لوست تکرار



- ۱- د فرهنگ اصطلاح د ژوند داسې طريقې ته ويل کېږي چې د يوې ټولنې غړي يې زده کوي، عملي کوي يې او له يوه نسل څخه يې بل نسل ته لېږدوي.
- ۲- ارزښت په ټولنه کې هغه دوديزې او رواج شوې مفکورې دي چې موږ ته رابښي چې کوم شي سم دی او کوم شی ناسم دی.
- ۳- قواعد هغه مقررات او هيلې دي چې د هغو په واسطه ټولنه د خپلو غړو کړنې او کړه وړه تنظيموي.
- ۴- عقيدې، هغه اعتقادي او هر اړخيز اصول دي چې د اجرا کيدو له ذمه واری سره په څنگ کې د ټولنې او چت ارزښتونه منعکسوي.
- ۵- سمبول هغه نښه ده چې معنا څرگنده او روښانه کوي. لکه: ملي بیرغ، د سرې میاشتي نښان او داسې نور.
- ۶- ژبه د وينا او ليکنې د سمبولونو او نښو مجموعه ده چې د هغو يو ځای کيدل (ترکیب) معناوې توليدوي او د وگړو اړیکې سره ټينگوي.

## پوښتنې



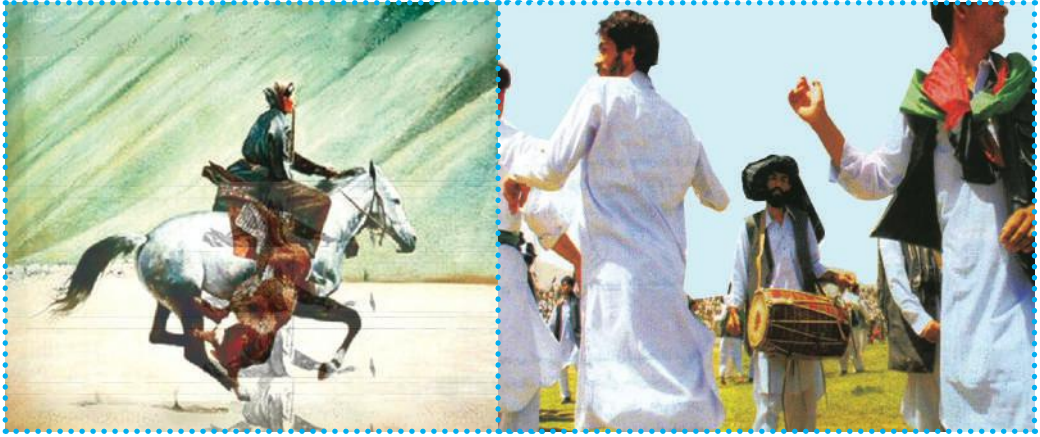
- ۱- فرهنگ څه ته وايي؟
- ۲- ارزښت تعريف کړئ.
- ۳- د قواعدو نه مراعاتول د ټولنې د يوه غړي لپاره څه پايلې لرلی شي؟
- ۴- ستاسو په اند، انسان ژبه څرنگه، چيرته او څه ډول زده کوي؟
- ۵- دغو شيانو لکه: بیرغ، د ښوونځي يونيفورم، ملي سرود ته ولې سمبول ويلای شو؟

## کورنۍ دنده



د قواعدو، ارزښتونو او سمبول په اړه يو يو مثال وليکئ او بيا يې په ټولگي کې ولولئ.

## د فرهنگ ځانگړتیاوې



### خبرې پرې وکړئ!

که مو پام کړی وي په کومه سیمه یا ښار کې چې تاسې ژوند کوئ، دود او دستور یې د بل ښار او یا هېواد سره توپیر لري ستاسې په اند:

- په دود او دستور کې د دې توپیرونو علت څه شی دی؟
- آیا کولی شو یو فرهنگ له بل فرهنگ نه غوره وپولو؟
- ولې د فرهنگونو تر منځ د ښه والي او بدوالي معیار نشته؟
- د پورتنیو پوښتنو ځوابونه به په دې لوست کې ومومئ.

۱- **فرهنگ یوازې د انسان ځانگړنه ده:** خدای جل جلاله انسان ته عقل او شعور ورکړی دی او په زیاته کچه په هغې پوهې چې په ټولنیز ژوند کې یې زده کوي عمل کوي. په داسې حال کې چې حیوانات په ارثي توګه عمل کوي او د هغوی د زده کړې ځواک کم دی. د انسانانو د ژوندانه په اوږدو کې داسې عادي او ساده څیزونه چې نور ژوندي موجودات هم هغو ته اړ دي، د فرهنگ په چوکاټ کې داخلېږي. د بیلګې په توګه: انسان د نورو موجوداتو په توپیر که چېرته وری هم وي بیا نو په خپل ټاکلي وخت خواړه خوري، خو داسې هم پېښېږي چې کله بیا وری یا تبری هم نه وي، نو خوراک او څښاک کوي. وګړي وزرونه نه لري چې والوڅي، خو هوايي جهاز جوړوي. ګرندی تللي نشي، خو موټر جوړوي. کولی شي درې وخته خواړه وخوري او یا په ځانګړو آدابو سره جومات ته ننوځي. پرنجیدل یو طبیعي عمل دی، خو له پرنجیدو وروسته انسانان مختلف غبرګونونه څرګندوي چې له بېلو بېلو فرهنگونو څخه استازیتوب کوي. یو وایي ويښی، بل وایي (الحمدالله) او په ځواب کې یې رَحْمَک الله وایي او یا هم دعا کوي.

## ۲- فرهنگ د زمانې په اوردو کې شتمن کېږي، لوړېږي او وده کوي

خومره چې پر یو قوم ډېر وخت تیر شوی وي او ډېره موقع او فرصت یې لاس ته راوړی وي، نو کولای شي په زیاته پیمانه معنوي پانګه زیرمه کړي او ښه دودونه د بدو دودونو پر ځای راوړي. فرهنگي پانګه هغه مهال لاس ته راځي چې په یوه ټاکلي وخت کې هغه څه چې په فرهنگ کې اضافه کېږي له هغه څه نه زیات وي کوم چې له منځه ځي، نو له دې کبله فرهنگ ښه او غوره اخلاقي موازن او مذهبي عقیدې، دود او دستور اخلي او ځان ته پرې وده ورکوي. فرهنگ یوه ژوندۍ پدیده ده، له دې کبله باید متحرکه او خوځنده وي، د فرهنگ دریدل د هغه مرګ دی.

## ۳- فرهنگ یوه نسبي (نژادي) پدیده ده

هیڅ ګروپ او یا قوم دا نه مني چې د هغو فرهنگ ټیټ او بد دی. ټول فرهنگونه د کورني نظام د یوې ځانګړې ژبې او شکل درلودونکي دي. د انسان د کړنو سموالی او ناسموالی، ښه والی او بد والی په بشپړه توګه د همغې ټولنې د مروج فرهنگ، دود او دستور سره تړاو لري. په یوه ټولنه کې رواج شوی عرف او عادت کیدای شي بد د ښه په ښه وښيي او هغه څه چې یوه ورځ منلي شوي وو، کیدای شي یوه ورځ نه منونکي وبلل شي. همدارنګه هغه شی چې په ټولنه کې ښه عمل بریښي په بله ټولنه کې کېدای شي تېروتنه وبلل شي.

## ۴- هر فرهنگ د لېږد او زده کړې وړ دی

هره ټولنه یو فرهنگ لري او د یو فرهنگي میراث په توګه له یوه نسل نه بل نسل ته لېږدول کېږي او موږ ته دا رازده کوي چې څرنګه هغه مسایل چې موږ له هغو سره مخامخ کېږو، حل کړو، څرنګه خپلې اړتیاوې په ښه توګه پوره او په ښه ډول ژوند وکړو. دا یو فرهنگ دی چې موږ ته له تېرو نسلونو څخه راپاتې دی په دې فرهنگ کې دیني بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقیدې، قوانین، رواجونه، علوم او صنایع شامل دي.

## ۵- فرهنگ عام خو ځانګړی هم دی

فرهنگ د انسان د مادي او معنوي لاس ته راوړنو په توګه، په انساني ټولنه کې عام دی. په ټولو انساني ټولنو کې (وړوکې او که لویه، ساده او که پیچلې وي) یو عمومي او ګډ فرهنگ لیدل کېږي. خو د فرهنگ له عامتوب سره سره هر ټولنیزه ډله د اقتصادي ښې، خپلوۍ، مقرراتو، دیني مناسکو، ژبې، ادبیاتو او هنر په برخه کې خپلې ځانګړې تګلارې لري او هېڅ داسې



فرهنگي پديدې او شرايط نشته چې په دوو قومونو، دوو ټولنو او يا دوو ټولنيزو ډلو کې يو بل ته ورته والی ولري. په بل عبارت: د هرې ټولنې فرهنگ د همغې ټولنې پيداوار دی يعنې يوازې په همغې ټولنې پورې ځانگړی دی.

## ۶- فرهنگ ثابت خو بدلېدونکی هم دی

ټولې ټولنيزې او غير ټولنيزې پديدې اختراعات، تجربې، مهاجرتونه او داسې نور د وخت او ځای له غوښتنې سره سم بدلون او وده کوي. کله چې فرهنگ په يوه ټولنه کې زده کېږي او د منلو وړ کېږي، ثبات او دوام پيدا کوي. په حقيقت کې هغه عوامل چې فرهنگ ته بدلون ورکوي، که قوي او ځواکمن نه وي د ټولنې غړي د فرهنگ د بدلون پر وړاندې مخالفت او مقاومت کوي.

د بيلگې په توگه: په هر فرهنگ کې د جامو اغوستلو ځانگړې طريقه موجوده ده. يوازې هغه مهال دا طريقه او رواج بدلون مومي چې د نوي فرهنگ (فرهنگي نوښت) تر اغيز لاندې راشي او د ټولنې د اکثريت خلکو د مننې وړ وگرځي. خو دا بدلون په فرهنگي ساحو کې دومره کرار او ورو دی چې په ورځنيو ليدنو کتنو کې نه احساسېږي او نژدې ثابت معلومېږي.

## ۷- د فرهنگ منل اجباري، خو په عين حال کې اختياري هم دی

انسان د ژوند له لومړۍ ورځې څخه خوړل، کښېناستل، خبرې کول، اغوستل او بالاخره د ارزښتونو پيژندنه که وغواړي که ونه غواړي زده کوي. د دې لپاره چې يو وگړی وکولی شي په ټولنه کې ژوند وکړي هغه اړ دی چې ژبه، دين، مذهب، د خوړلو طريقه، د جامو اغوستل، دود او دستور، رسم او رواج زده کړي. لنډه دا چې ټولې هغه کړنې او فکرونه زده کړي چې ټولنې، توکم، قشر، ټولنيزې ډلې او بالاخره ښار او سيمې ته چې په هغه کې ژوند او وده کوي، د منلو وړ وي. نو له همدې کبله وايو چې د فرهنگ زده کړه اجباري او له فشار سره يو ځای ده، خو انسان نظر په هغو جسماني فکري، رواني، علمي او ټولنيزو ځانگړتياوو چې لري يې، د پوهې په هغه چوکاټ کې چې په ټولنه کې يې زده کوي نه پاتې کېږي او اختيار لري چې پر مخ لاړ شي او خپل ځان د اختيار حريم ته ورسوي. فرد د (جبر) په وړاندې اختيار هم لري، که نه نو دا ټول اختراعات او کشفیات به نه کيدل او دا ټول پر مختگ به ناممکن و. دا ټول د دې ښکارندوی دي چې انسان د اختيار لرونکی دی او د انتخاب قدرت لري. کولای شي چې خپل ځان د اجبار له ولکې څخه وباسي.

د عام فرهنگ نور ډولونه هم د پوهانو له خوا تشخيص شوي دي چې له دې ډلې کولی شو له هنر، بدني سينگار، لوبو، تحفي ورکولو، ټوکو او روغتيايي قواعدو نومونه واخلو. فرهنگي ځانگړتياوې د يوې ټولنې د افرادو د کړو وړو په ځانگړتياوو غوڅ اغيز اچوي. د هرې ټولنې وگړي په فرهنگي چوکاټ کې د ټولنې له فرهنگي ځانگړتياوو څخه سر غړونه نه کوي. زيات خلک د خپلې ټولنې له فرهنگ څخه پيروي کوي، ځکه په مستقيمه او غيرمستقيمه توگه يې د هغه زده کړه کړې ده. هغوی ممکن له دې لارې له يوازي توب نه خلاصون پيدا کړي او له خپلې ډلې سره يو ځای شي، ځکه چې په ټولنيز ژوند کې نظم او سمون گټور بولي.

### د لوست تکرار

• فرهنگ يو ټولنيزه او په ټولنيزو اړيکو پورې تړلې پديده ده. د ټولنپوهنې له نظره هر څوک فرهنگ لري او داسې انسان نشته چې فرهنگ ونه لري.

.....

.....

.....

.....

### پوښتنې

- ۱- آیا داسې فرهنگونه شته چې نسبت بل فرهنگ ته ښه او اوچت وي؟
- ۲- د فرهنگ عامې ځانگړتياوې کومې دي؟ له بيلگې سره يې ووياست.
- ۳- ولې وايو چې فرهنگ يوازې د انسان ځانگړنه ده؟
- ۴- آیا داسې انسان پيژنئ چې فرهنگ ونه لري؟
- ۵- لاندې مطالب مطالعه کړئ، سمې جملې په (✓) علامې سره او غلطې جملې په (x) علامې سره په ښه کړئ.

- الف- د انسان او ژويو ترمنځ اساسي او اصلي توپير د انسان د فرهنگ لرل دي. ( )
- ب- فرهنگ نسبي نه دی. ( )
- ج- فرهنگ د زمانې په اوږدو کې غني کېږي، لوړېږي او وده کوي. ( )

### کورنۍ دنده

زموږ د هېواد او بهرنيو هېوادونو فرهنگي ځانگړتياوې سره پرتله او د څلورو مثالونو په ورکو لوسره يې د ټولگي پر وړاندې بيان کړئ.

## فرهنگ او ټولنه



### خبرې پرې وکړئ

څرنگه چې په تېرو درسونو کې مو زده کړل چې انسان په ټولنه کې زېږي، په ټولنه کې وده کوي، زده کړه کوي او زده کړه ورکوي. د یو لړ قوانینو او مقرراتو په منلو سره خپل ژوند ته ادامه ورکوي چې د یو لړ فرهنگي عناصرو د پیدایښت لامل ګرځي. ستاسې په آند:

- فرهنگ د ټولنیز ژوند په کومو برخو پورې تړاو لري؟

- که چیرته ټولنه مو جوده نه وي، نو فرهنگي عناصر به څنگه دوام پیدا کړي؟

د انسان، ټولنې او فرهنگ اصطلاحات، سره له دې چې د مفهوم له لحاظه سره بېلولای شو، خو په حقیقت کې د دوی تر منځه ډېری نژدې او عیني اړیکې موجودې دي. هېڅ فرهنگ له ټولنې پرته نشته او هېڅ ټولنه نشته چې فرهنگ ونه لري. **ټولنه**، هغه منظمې او متقابلې اړیکې دي چې انسانان یې په خپلو کې سره لري. **فرهنگ** د انسانانو د ژوند لاروچارو، ارزښتونو، دود، دستور او د دوی له خوا د تولید شویو توکو په معنا دی. د دې لپاره چې فرهنگ ښه وپېژنو باید د فرهنگ مخکښو او اوسنیو اړخونو ته پام وکړو.

- د فرهنگ مخکښي اړخونه رسم او رواج، دودونه او سنتونه دي.

- د فرهنگ اوسني اړخونه موږ ته نوی فرهنگ او د هغه ځانګړتیاوې چې نن لیدل کېږي، راپېژني. خدای جل جلاله دا د خاورو نړۍ پیداکړه او انسان چې په دې نړۍ کې ژوند کوي، د خدای جل جلاله په حکم یې له هېڅ نه هستۍ ته پل کیښود. او د ځمکې په سر له خپرېدو نه وروسته یې په ژوند کولو پیل وکړ. بیا دې ډلو په خپلو کې ځانګړي رواجونه او دودونه



وموندل. نن مهال د خلکو او هېوادونو د پراختیا له امله نوي رواجونه، دودونه او فرهنګونه لیدل کېږي.

د فرهنګ اصطلاح، په عامو خبرو اترو کې معمولاً کره او ظریفو هنري او ادبي سلیقو ته اشاره ده، خو د ټولنپوهنې له نظره دا اصطلاح ډېره پراخه او په دې معنا ده چې هر څوک په ټولنه کې ژوند کوي، فرهنګ لري. ټول شیان او نعمتونه چې خدای جل جلاله د ځمکې پرمخ د خپلو بنده گانو د گټې اخیستو لپاره پیدا کړي دي، په فرهنګ کې ورگډ دي چې انسانان په هغه کې برخه لري. دا شیان په دوه ډوله دي: مادي شیان او معنوي شیان چې فرهنګ هم پر همدې بنسټ په دوو برخو، مادي او معنوي فرهنګ وېشل کېږي:

- مادي فرهنګ هغه مادي شیان دي چې خدای جل جلاله پیدا کړي، انسانان ترې گټه اخلي او له هغو څخه مصنوعات او د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره وسایل جوړوي. لکه: ماشینونه، جامې، مدرسې، کارخانې، ښارونه، کتابونه، فضايي بېړۍ، مجسمې او داسې نور.

- په معنوي فرهنګ کې ژبې، فکرونه، عقاید، قواعد، دود، رسم اورواج، کیسې، وړتیاوې او سیاسي نظامونه شامل دي.

ټولنه د خلکو هغې ډلې ته ویل کېږي چې یوه اوږده موده یې یوځای ژوند کړی وي، یوه ټاکلې سیمه یې په خپله ولکه کې راوستې وي او په پایله کې په دې توانېدلي وي چې له نورو ډلو څخه په توپیر سره یې خپلو ځانونو ته د یو ټولنیز واحد په توګه سمون ورکړی وي.

که چیرې داسې وېولو چې ټولنه د نسبتاً تل پاتې ډلې چې له ښځو، نارینو او کوچنیانو چې د خپلو اړتیاو د لېږې کولو لپاره یو له بل سره مرسته کوي جوړه شوې وي، نو فرهنګ هماغه د ګډو ارزښتونو او وسایلو مجموعه ده چې د اړتیاو د لیرې کولو لپاره جوړېږي او له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالېږي. هېڅ ټولنه له خپل ځانګړي فرهنګ نه پرته شتون نه لري. ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده چې په یوه فرهنګ کې برخه ولري او دا روښانه ده چې له فرهنګ نه دگټې اخیستلو سره جوخت په هغه کې فعال رول هم لوبوي. فرهنګ د یوې ډلې د ژوند کولو طریقه ده او ټولنه د خلکو هغه منظمه ټولګه ده چې د ژوند کولو منظمه طریقه او شیوه لري. په ساده ژبه ویلای شو چې ټولنه یعنې خلک او فرهنګ یعنې د خلکو د کړو وړو طریقه او روش.

د دې ځانګړنو له څرګندونې نه دا پایله لاس ته راځي چې د ټولنې او فرهنګ بېلېدل ممکن نه دي. ځکه چې ټولنه به له فرهنګ پرته د بې هویته خلکو مجموعه وي. سمه ده چې ټولنه د فرهنګ د ودې زانګو ګڼل کېږي، خو د ګډ ژوندانه او ټولنیزو اړیکو مفهوم او معنا د فرهنګ په واسطه لاس ته راځي. دا کار لږ تر لږه په ذهني توګه د امکان وړ دی چې فرهنګ له ټولنې

نه جدا کړو، فرهنگ د ټولنې د ژوند له طريقې نه تشکيل شوی دی او ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده، چې له يو بل سره متقابل عمل لري چې په يوه فرهنگ کې سره شريک دي. خو دا دوه مفهومه ډېرې نږدې اړيکي لري. څرنگه چې يو فرهنگ له ټولنې پرته چې دا فرهنگ ساتي وجود نشي درلودی او له فرهنگ څخه پرته فرد او انساني ټولنه نه شي کولی ژوند ته دوام ورکړي.

## خبرې پرې وکړئ

### ستاسې په اند فرهنگ ته د نړۍ د وگړو د اړتيا علت څه دی؟

انسانان په دې دليل فرهنگي نظامونه منځ ته راوړلي چې هغو ته اړتيا لري. نظامونه پراختيا مومي ترڅو متقابل عمل او سمون ورکول اسانه کړي. همدا اړتيا او د هغو بدلون يو فرهنگ، دود، ارزښت او رواجونه تشکيلوي چې په ټولنو کې د نظم او سمون سبب گرځي، د هغو ټولگيو چې دا فرهنگ يې منلی دی د ودې، پيوستون او ټينگو اړيکو لامل گرځي. هغه ټولنې چې په خپل حرکت او ودې کې په همدې فرهنگ او عقايدو ولاړی وي، د ټولو د منلو وړ دي د يو او بل ټولنيزو اړتياو په پوره کولو لاس پورې کوي. پوه انسانان د خپلې وړتيا او پوهې له برکته په دې بريالي شول چې غرونه، درې، ځنگلونه، ساحلي او قطبي سيمې په خپله ولکه کې راوړي، ځکه چې دوی تل په دې سيمه کې د ژوند لپاره د محيط د اماده کولو تخصصي وسايل جوړوي او اماده کوي.

ستاسې په آند کوم عوامل د بشر د بې سارو کاميابيو لامل گرځېدلي دي؟

۱- د انسانانو فکر او نوښت،

۲- د انسان مادي او معنوي اړتياوې،

۳- فرهنگ

ځواب په يوه کلمه کې، فرهنگ دی. زموږ گډ فرهنگ هماغه دی چې ټولنيز ژوند مو جوړوي. که چېرته فرهنگ له يوه نسل نه بل نسل ته نه انتقالېدلای نو هر نوی نسل به مجبور و چې د ژوند د ډېرو ساده مسائلو حل له سره پيل کړي. همدارنگه اړ به و چې د کورنۍ نظام له سره جوړ کړي، ژبه رامنځته کړي او کشف کړي، ماشينونه جوړ کړي او داسې نور. زموږ ټولنه هم لکه نورې ټولنې داسې فرهنگ لري چې له يوه نسل نه بل نسل ته ليردول شوی دی. د فرهنگ، تکنالوژي، مذهبي بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقايد او زموږ دودونه او سنتونه دي چې د رسمي او غير رسمي ټولنو له لارې انتقالېږي. ټولنه د پر مختگ په جريان کې نوې اړتياوې پيدا کوي.

ټولنه د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره نوي وسایل جوړوي چې د نویو وسایلو او عناصرو د پیدا کېدو او د پخوانیو عناصرو د دوام په پایله کې په دوامداره توګه اضافي عناصر د ټولنې په فرهنګ ور زیاتیري او ستره فرهنګي پانګه جوړوي. تاریخ راښيي چې ټولنه د اقتصادي ودې په هره مرحله کې یوه ساه(روح) لري چې هغه فرهنګ دی. که چیرته ټولنه یو جسم وبولو فرهنګ د هغه ساه ګڼل کېږي. څرنګه چې زموږ ټولنه یوه اسلامي ټولنه ده او د یوې ټولنې فرهنګ هغه وخت د یوې ټولنې د ساه مقام ته رسیدای شي چې په هغې ټولنې حاکمه فضا یوه اسلامي فضا وي، خلک له اسلامي اخلاقو سره عادت شوې وي، له ديني قواعدو او مقرراتو سره آشنا او په اسلامي آدابو مؤدب شوي وي. په دې معنا چې په ټولنه کې اسلامي فرهنګ پلي شوی وي.

### د لوست تکرار

- هېڅ ټولنه د هغه له ځانګړي فرهنګ پرته شتون نه لري. (۱)

.....

.....

.....

.....

### پوښتنې

- ۱- ټولنه تعريف كړئ.
- ۲- څه فكر کوئ، داسې ټولنه شته چې فرهنګ ونه لري؟
- ۳- څرنګه چې فرهنګ له یو نسل نه بل نسل ته لیږدي معنایې څه ده؟ یو مثال راوړئ.
- ۴- د فرهنګ پخوانۍ او اوسنۍ برخې څه توپیر لري؟
- ۵- د مادي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.
- ۶- د معنوي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.

### کورنۍ دنده

د ټولنې او فرهنګ تر منځ اړیکې په لاندیني جدول کې په لنډه توګه ولیکئ.

فرهنگ	ټولنه

(۱)-ګران زده کوونکي دې د دې لوست وروسته د ښاغلي ښوونکي په مرسته د لوست لنډیز پخپله ولیکي.



## کوچني فرهنگونه

په تېر لوست کې مو ولوستل چې کله انسانانو د ځمکې په مختلفو برخو کې ژوند پیل کړ، دې ډلو ځانگړي دودونه او رواجونه منځ ته راوړل چې یو تر بله یې په دودونو او رواجونو کې توپیر درلود. دا توپیر په نورو ټولنو او همدارنگه په خپله ټولنه کې هم لیدل کېده. څرنگه چې نن ورځ لیدل کېږي، د خلکو او هېوادونو له زیاتوالي سره جوخت، نوي دودونه، رواجونه او آداب را څرگند شول. د کوچنیو فرهنگونو په لوست کې به دا موضوع تاسې ته روښانه شي.



### پرتله یې کړئ

د کور غړي او یا مو ټولگيوال په نظر کې ونیسئ، د هغوی څو ګلې ځانگړتیاوې او توپيرونه وشمېرئ، اوس د لویو ډلو په باره کې فکر وکړئ. د یوه ستر هېواد، لکه: افغانستان د مختلفو سیمو خلک په نظر کې ونیسئ، د هغوی د څو ګلو ځانگړتیاوو نمونې او همدارنگه د هغوی د توپيرونو نمونې څرگندې کړئ.

کوچنی فرهنگ، په لوی ګروپ کې د کوچني ګروپ د ژوند طریقي ته وايي. د کوچنۍ ډلې د ژوند طریقه له یوه اړخه له اړوندې ډلې یا ګروپ سره یو ډول ده او له بلې خوا ورسره توپیر لري. کوچنی فرهنگ د لوی فرهنگ زیاتره طریقي مني. خو په هغو برخو کې چې په قواعدو، مادي چارو او د کار کولو په طریقي پورې اړه ولري، دا ډله د هغو په هکله مختلف نظرونه لري. له دې جملې نه کولای شو د سیمه ییز، مذهبي، سټي، قومي، کاري، توکمي، قبیلوي، محلي اوسیمه ییزو ګروپونو، حرفوي ډلو، د خپلوۍ، مذهبي لږکیو او بالاخره د ټولنې مختلف قشرونه هر یو یې کوچنی او ځانگړی فرهنگ لري چې د همغې ځانگړې ټولنیزې ډلې پورې تړاو لري. په عامه توګه، په هر ګروپ کې د فرهنگ ځانگړی شکل او هویت موجود دی چې

کوچنی فرهنگ نو میږي. په دې توگه، کوچنی فرهنگ د یوې ډلې هغو عقایدو، قواعدو، آدابو او دودونو ته ویل کېږي چې د ټولې ټولنې له عقایدو، قواعدو او دودونو سره توپیر لري. په بل عبارت، د کوچني فرهنگ مفهوم هغو فرهنگي نمونو ته ویل کېږي چې له ټولې جامعې نه یوه برخه جلا کوي.

کوچنی فرهنگ د یو هېواد د یوې ښاري اویا د کلیوالي ټولنې په ټولنیزو طبقاتو او قشرونو کې هم لیدل کېږي، د بېلگې په توگه: که ژبه په نظر کې ونیسو، دا سمه ده چې هره ټولنه یوه معینه ژبه لري چې د نورو ټولنو له ژبې سره توپیر لري، خو په آسانی سره پوهیدای شو چې کوم چینیان، تنکي ځوانان، سپین ږيري، د دولت کار کوونکي، کارگران، شتمن، د ښار د سويلي سیمې اوسېدونکي، د ښار د شمالي سیمې اوسېدونکي... هر یو یې د خپلو ځانگړو کلمو، اشارو، متلونو، ویناوو او بالاخره د مخصوصو ادبیاتو او ژبو لرونکي دي.

انسانان ځي او راځي، خو ټولنه پخپل ځای ولاړه ده. انسان په هره ټولنه کې د رواج شوي او منل شوي فرهنگ له لارې له نورو سره د نژدیوالي او پیوستون احساس کوي او له نورو ټولنو څخه ځان جدا او متفاوت بولي.

په یوه ټولنه کې د کوچنیو فرهنگونو تر منځ او یا د مختلفو ټولنو ترمنځ فرهنگي تضادونه چې د ژوند کولو په طریقې کې او د ټولنې د وگړو د کړنو د لارو چارو له توپیرونو نه منځ ته راځي، یو طبیعي کار دی.

په ځینو چارو کې کوچني فرهنگونه یوازې له اصلي فرهنگ نه توپیر نه لري، بلکې د ټولنیزو ارزښتونو او دودونو پر خلاف هم عمل کوي. ټولنپوهان دا ډول کوچني فرهنگونه د فرهنگ ضد بولي.

خو باید په نظر کې ولرو چې د کوچنیو فرهنگونو د خلکو په باره کې قضاوت یوه ستونزمنه، پیچلې او د څیړنې وړ موضوع ده. موږ نشو کولای چې خلکو ته یوازې د یوې گډې ځانگړتیا له امله په یوه فرهنگي مقوله کې ځای ورکړو.

د بېلگې په توگه: که چېرته د قومیت مسئله د یو کوچني فرهنگ د هویت معیار وټاکو، دا به سمه نه وي. نن ورځ په نړۍ کې میلیونونه خلک د نژاد او فرهنگ له نظره سره گډ شوي دي او نشو کولای په آساني سره هغوی د سپین، تور، افریقایي او مکزیکي په مقوله کې راولو. د اهمیت وړ ټکی دا دی چې یو ځانگړی خصوصیت نه شي کولای د خلکو د کوچني فرهنگ ټاکونکی وگرځي. ټولنپوهانو چې کوم گروپونه د کوچني فرهنگ جوړوونکي بللي دي، لاندینی ځانگړتیاوې یې په گوته کړې دي:

۱- ژبه، ارزښتونه، دودونه او ګډ قلمرو (سرحد) لري.

۲- د دې ډلې د غړو متقابل عمل د نورو ګروپونو په پرتله د خپل ګروپ سره ډېر نژدې دی.

۳- د ټولو کوچنیو فرهنگونو ګډې ځانګړتیاوې دا دي چې د هغوی غړي په خپله خوښه یا د ځینو عواملو له کبله ځان د ټولنې له نورو غړو نه ګوښی او جلا بولي. د دې جلاوالي دلیل هر څه چې وي (په ځینو برخو کې) د ټولنې د اصلي فرهنگ له لارې څخه جلا حرکت کوي. په ځینو ټولنو، په ځانګړې توګه په کلیو کې چې هغوی د خپلوۍ او توکم په ډلو کې او یا له یو بل نه ګوښی ژوند کوي، دا توپیر او تنوع ځینې وختونه د دې ډلو تر منځ د تاوتریخوالي، د اړیکو خرابوالي او کله هم د جګړې او اخ وډب لامل ګرځي.

**فعالیت:** د لاندینيو پوښتنو په اړه بحث وکړئ:

۱- ستاسو په اند د یو فرهنگ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترګې پټول په ټولنه کې څه پایلې لري؟

۲- ښوونه او روزنه او په ځانګړې توګه د ښوونځي چاپیریال د مختلفو فرهنگونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې څه رول لوبوي؟

له یوه فرهنگ نه انکار کول او د هغه په لاسته راوړنو سترګې پټول په هغه فرهنگ پورې د تړلو وګړو د شخصیت د یوې برخې نه منل دي. هر فرهنگ د خپلو غړو شخصیت څرګندوي. کله چې د یوې ډلې په فرهنگ سترګې پټې شي. په حقیقت کې د هغه فرهنگ د غړو ځاني شتون او یووالی له ګواښ سره مخامخ کېږي. چې په پایله کې د دې ډلو تر منځ د یو بل په باره کې غلط او نا سم نظریات او عقیدې راپیدا کوي.

ښوونه او روزنه داسې نظام دی چې په هغه کې د فرهنگونو ژوند چې په حقیقت کې د ټولنو ستر او با ارزښته میراث دی ساتل شوی او نور هم شتمن کېږي. د ښوونځي ماحول کېدای شي د مختلفو فرهنگونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې خورا ښه رول ولوبوي. کله چې ټول وګړي د مختلفو فرهنگونو په درلودلو سره د ښوونې او روزنې داسې یو واحد نظام مني چې دوی په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي. نو دا وګړي په داسې نظام کې روزنه ویني چې د ارواحي امنیت نه برخمن وي، داسې امنیت درلودل د وګړو پر رغونه اغیز کوي. د داسې ټولنې وګړي چې په هغې کې هر څوک د ارزښت احساس وکړي او د هویت لرونکي وي، نه یوازې له خپلې ډلې سره، بلکې د نورو فرهنگونو سره هم د نژدېوالي او پیوستون احساس کوي.





## انحرافي کوچني فرهنگونه

دا مفهوم د هغو ډلو لپاره کارېږي چې غړي يې له هغو دودونو او ارزښتونو څخه پيروي کوي چې د ټولنې عام قوانين تر پښو لاندې کوي. دا ډول ډلې او گروپونه تقريباً په ټولو ټولنو کې ليدل کېږي، د بيلگې په توگه: د مخدره توکو د قاچاق بانډونه، د غلو او لارې شوکوونکو بانډونه او داسې نور.

## د لوست تکرار

- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

## پوښتنې

- ۱- کوچنی فرهنگ څه شی دی؟
- ۲- د فرهنگي تضاد سرچينه او منشا څه شی ده؟
- ۳- په ټولنه کې د يوه فرهنگ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترگې پټول څه پايلې لري؟
- ۳- د مختلفو قومونو دگډ فرهنگ په باره کې خپل نظر وليکئ.

## کورنۍ دنده

په کومه سيمه کې چې ژوند کوي، د کوچني فرهنگ څو نمونې وليکئ او په ټولگي کې يې ولولئ.

## فرهنگي اړيکي



### خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل، انسان یو ټولنیز موجود دی، انسان د دې لپاره چې په ټولنه کې ژوند وکولای شي، اړدی چې د ټولنې فرهنگ زده کړي. له دې کبله له نورو سره اړیکې د ده لپاره ضروري دي. دې مطلب ته په پام سره د لاندینيو پوښتنو په باره کې خبرې سره وکړئ.

۱- فرهنگي اړیکې څه ته وايي؟

۲- د ټولنې د وګړو تر منځه د اړیکو نه درلودل به څه پایلې ولري؟

۳- اړیکې او تماسونه په ټولنیز ژوند کې څه رول او اهمیت لري؟

اړیکې هغه جریان دی چې یو شخص بل شخص یا ډله د یوې موضوع په هکله له خپلو احساساتو څخه خبروي. اړیکې له بېلابېلو لارو تر سره کېږي (د انځورونو، د ریاضي نښو او شمېرو، د لاسونو د حرکت، د خبرې په حرکتونو او حتی د بدني حرکتونو له لارې) خو په ټولنه کې د اړیکو ډېر رواج شوی نظام د وینا(خبرو) او لیکلو نمونې دي چې موږ هغې ته ژبه وایو. ټولنه د وګړو مجموعه ده چې په ګډ چاپیریال کې ژوند کوي او ګډ بنسټونه، فعالیتونه او ګډې ګټې لري. خو که هغوی په یو ډول یو له بل سره اړیکې ونه لري. حتی نشي کولی له خپلو ګډو ګټو نه خبر شي او یا ګډ هدف ته ورسېږي. نو پایله یې روښانه ده. د اړیکو نه شتون یعنې د ټولنې نه شتون. څرنګه چې په تېرو درسونو کې مو ولوستل فرهنگ د یو نښلونکي او پیوند ورکونکي ځواک په توګه عمل کوي او د هغو ځانګړتیاوو له امله چې لري یې خلک د نظریاتو، عقایدو، ګډو دودونو، رواجونو له نظره او د فرهنگ د لېږد، ذخیرې، رواج او خپرېدو له لارو سره نښلوي. که چېرته یو فرهنگ له نورو فرهنگونو سره اړیکه ولري د فرهنگي استقراض یا رواج کېدو له امله په دې فرهنگ کې بدلون راځي.

**اشاعه:** د پوهې خپرېدل له یوه فرهنگ نه بل فرهنگ ته او یا د یو فرهنگ په منځ کې د

مختلفو ډلو تر منځه د پوهې خپرېدلوته اشاعه وايي: اشاعه هغه وخت پېښېږي چې يو گروپ يا ډله د بلې ډلې ارزښتونه، دودونه، افکار، رسمونه، رواجونه او مادي شيان اقتباس کړي او گټه ترې واخلي.

فرهنگ داسې ځانگړی علم نه دی چې په يوې مخصوصې طبقې پورې اړه ولري. دا داسې يوه قاعده او لاره ده چې ټولنه د فکرونو له ټولو ډولونو او ټولنيزو توپيرونو سره سره د هغه غوښتونکې ده، د فرهنگونو په وده کې اساسي عنصر د هغوی ترمنځ د اړيکو ډول دی. اوس مهال زياتره وخت اړيکې او تماسونه د ټولنيزو اړيکو د وسايلو په واسطه سرته رسېږي، رسنۍ يا د اړيکو وسايل په دوه ډوله دي: هغه رسنۍ چې پيغامونه يې مخامخ اود شخصي او مستقيم تماس په توگه د پيغام ورکونکي او پيغام اخيستونکي ترمنځ تبادله او لېږدول کېږي. لکه: خصوصي خبرې اترې، خصوصي ليکونه او داسې نور. هغه ټولنيزې رسنۍ چې خپل پيغامونه ډېرو خلکو ته چې له هغو سره هېڅ ډول مستقيمه اړيکه نه لري رسوي. چې دا رسنۍ عبارت دي له: ټلويزيون، راډيو، ورځپاڼه، انټرنېټ، سينمائي فلمونه، مجلې او کتابونه.

د ډله ييزو اړيکو وسايل، د پروگرامونو په خپرولو سره نوي فرهنگونه رامنځ ته کوي. څرنگه چې اوس مهال ټکنالوژۍ ډېر پرمختگ کړی دی، دا روښانه ده چې د هغې اغېز د يو هېواد له ټولنيز وضعيت، تاريخي بنسټونو، فرهنگي او عقيدوي ځانگړتياوو سره تړاو لري. له دې موخو پرته، ټکنالوژي هرومرو ټولنې ته داخليږي او کله چې داخله شوه په نظرياتو او کړنو باندې اغېزه کوي، څرنگه چې په آسانۍ سره نه شو کولای له هغه تېر شو خو کولای شو هغه د غيرمادي فرهنگ په خدمت کې وگمارو او د نه منلو او يا ردولو په ځای له هغې نه مطلوبه گټه واخلو. د نورو فرهنگونو گټور عنصرونه جذب او غير ضروري او نامناسب عنصرونه يې دفع کړو.

فرهنگي اړيکې يو دوه اړخيز او متقابل جريان دی. د اړيکو په جريان کې فرهنگ منونکي بايد دې ته ځيروي، د هغه فرهنگ هغه عناصر چې ضرور نه دي ردکړي او د دې عناصرو په انتخاب کې ځير او فعال واوسي. فرهنگي اړيکې هغه وخت گټورې او اغېزمنې تمامېږي چې خپل شتمن، دوديز او توليدي فرهنگ ورغوو. د هغه ضعيف ټکي اصلاح او په خپلو نويو

تگلارو او طریقو د هغه نیمگړتیاوې لیرې او وده ورکړو. هغه کړنې او تگلارې چې د هېواد لپاره مو مناسبې دي، اختراع او کشف کړو. یو هېواد هغه وخت په ستونزو او مشکلاتو باندې برلاسی کېدای شي چې د ټولنې د لوړ فکر خاوندان، استادان، یعنې هغه کسان چې د تولیدي تفکر لوړو مدارجوته رسیدلي وي راغونډ کړي چې د هېواد د شرایطو په نظر کې نیولو سره د ستونزو د حل لارې پیدا او له هغوی نه د چارو او مسائلو د حل لارې وغواړو. د نورو هېوادونو د حل لارې د هغو هېوادو د خپلو مسایلو د حل لپاره مناسبې دي. موږ کولای شو له نورو هېوادونو دا زده کړو چې دوی په کومو طریقو د خپلو مسایلو حل ته رسیدلي دي، یعنې دا چې د تفکر او فکر کولو طریقه له هغوی نه زده کړو، نه دا چې د حل لارې له هغونه کاپي کړو.

### انټرنېټ څه شی دی؟

د انټرنېټ له نوم سره آشنا یاست، ممکن له هغه څخه مو گټه هم اخیستې وي. ستاسو په اند! څنگه کولای شو له انټرنېټ نه مناسبه او معقوله گټه واخلو؟ په دې اړه په ټولگي کې بحث سره وکړئ.

انټرنېټ یوه پېچلې اطلاعاتي ارتباطی شبکه ده چې ډېر خدمتونه وړاندې کوي. انټرنېټ په علمي، فني، اقتصادي، سوداګرۍ، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي برخو کې فعالیت کوي. په بل عبارت انټرنېټ یوې عمومي مجلې ته ورته دی چې په هغې کې له مختلفو شیانو سره آشنا کېږو، له دوستانو سره په لرې فاصلو کې اړیکې نیسو، د نړۍ له حال او احوال، له سترو فکرونو، له جنایت، غلا، اخلاقي ضد چارو او د ډېرو نورو موضوعاتو نه خبرېږو. د وړاندوینې سره سم، په راتلونکو کلونو کې به د ټکنالوژۍ وضعیت نړۍ د اړیکو په تړاو د یو کور په شان کړي او د مصنوعي سپوږمکیو له لارې به دغه اړیکې نړۍ یوله بله سره ونښلوي.

څرنګه چې لیدل کېږي زیاتره اړیکې په تعلیمي مؤسسو، تعلیمي مرکزونو او څیړنیزو مرکزونو پورې اړه لري. نو ویلاي شو چې د تعلیمي مرکزونو، محصلین او متعلمین د ټولنې د علمي قشر په صفت له ټولو زیات له دې اړیکو سره تړاو لري. د دې موضوع په نظر کې نیولو سره، کولی شو له نوې ټکنالوژۍ څخه د ټولنې د ملي او اسلامي ارزښتونو مطابق گټه واخلو چې د فرهنګ د پراختیا او په علمي، فني، تخصصي برخو کې پرمختګ او د علمي بنسټونو د ودې په چارو کې



گلوڼ وشي. په هره ټولنه کې د نړۍ ليد يو چوکاټ موجود وي چې دا نړۍ ليد (جهان بيني) ودې، پرمختگ، روزنې او سمون ته اړتيا لري. په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو يوازې ناروغي او فساد نشته، دا نړيوال نظام د مثبتو او منفي اړخونو لرونکی دی، نو دا په موږ پورې اړه لري چې بايد په منطقي انتخاب لاس پورې کړو.

## فرهنگي يرغل

فرهنگ د انسانانو ځانگړتياوې لري. همداسې چې انسانان د اطلاعاتو او افکارو په مبادله لاس پورې کوي او د سولې په حالت کې گډ ژوند ته دوام ورکوي، فرهنگونه هم همداسې دي. ځينې وختونه همدادول مبادله صورت نيسي او يو بل ساتي او اصلاح کوي يې. دا مبادله کولی شي د دواړو اړخونو د دوامدارې پرمختيا لامل شي، خو ځينې وختونه فرهنگونه هم د انسانانو په ځير د يو بل پر ضد جنگ يا تېري اعلانوي. په پخوا زمانو کې د جنگونو او د تن په تن جگړو په پايله کې يو فرهنگ په بل فرهنگ غالب (زورور) يا مغلوب کېده، خو نن ورځ جسماني تلفاتو ته اړتيا نشته، بلکې د تبليغاتو، مصرف او توليد له لارې کولی شو د بريد لاندې فرهنگ عقيدې ته د تغيير ورکولو په پايله کې هماغه د پخواني دوران کار سرته ورسوو. دې واقعيت ته بايد پام ولرو چې مغلوب يا پر فرهنگ دی چې ضربه ويني او تېري ورباندې کېږي. همداسې چې يو میکروب (وايروس) هميشه او په هر ځای کې د ناروغۍ سبب کېږي. خو دا میکروب به ټول ناروغه نه کړي او هغه څوک به ناروغه شي چې وجود يې ضعيف وي او بدن يې د میکروب د جذبېدو لپاره اماده وي، فرهنگي تېري هم همدادول دی، هغه هېوادونه د فرهنگي تېري لاندې نه راځي چې داخلي چمتوالی ورته ولري.

کوم شي چې زموږ هېواد د پرديو له زيان او افت نه ساتلی دی، هغه زموږ فرهنگ او تمدن دی. افغانستان خو څو ځلې د پرديو د تېريو لاندې راغلی دی، خو هېڅکله زموږ شتمن او وياړلی فرهنگ چې تل د اسلامي عقيدو او د ملي او هېواد پالنې په بنسټونو ولاړ دی، نه يوازې دا چې ماتې نه ده خوړلې او له منځه نه دی تللی، بلکې دښمنان او تېري کوونکي يې تل په گوندو کړي او تسليمېدو ته يې اړ کړي دي. که نه نو موږ به هم د کمزورو هېوادونو په شان خپله ژبه او فرهنگ له لاسه ورکړي وای. زموږ گران هېواد افغانستان له يوې ځواکمنې فرهنگي مخينې

نه برخمن دی. د دې فرهنگي مخینې پر بنسټ او په ځانگړې توگه هغه دوه مهم عناصر، لکه: عقیده او ژبه چې رېښې یې د خلکو د طبقو او قشرونو په منځ کې ځغلیدلې دي، خلکو ته دا ځواک او قوت ورکوي چې فرهنگي بريدونو ته ماتې ورکړي، د نویو فرهنگي تېریو پر وړاندې ودیري او مقاومت وکړي.

## د لوست تکرار



- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

## پوښتنې



- ۱- د خلکو ترمنځ د اړیکو نه شتون په یوه ټولنه کې څه پایلې درلودلای شي؟
- ۲- ټولنیزې رسنۍ په فرهنگي اړیکو کې څه رول لوبوي؟
- ۳- ستاسو په آند له ټولنیزو رسنیو نه معقوله گټه اخیستل کوم دي؟
- ۴- کوم هېوادونه زیاتره تر فرهنگي تېری لاندې راځي؟
- ۵- کوم وضعیت ته فرهنگي تېری ویلای شو؟

## کورنۍ دنده



د ټولنیزو رسنیو دوه مثبتې او دوه منفي اغیزې ولیکئ او بیا یې په ټولگي کې ولولئ.

## د لومړي څپرکي لنډيز

- ۱- خلک د فرهنگ له لارې کولای شي هغه وړتياوې ترلاسه کړی چې د ژوندي پاتې کیدو او بقا لپاره په مختلفو طبیعي چاپیریالونو کې لازمي دي، د بیلگې په توګه: څرنګه خوراکي توکي را ټول کړي، پاخه یې کړي، څرنګه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.
  - ۲- هغه چارې چې یو وګړی یې د یوې ټولنې د غړي په توګه سرته رسوي او که چېرته له هغه نه سرغړونه وکړي او مجازات شي، قواعد ګڼل کېږي.
  - ۳- عقیده او باور د ټولنې اعتقادي او عام اصول دي چې د اجرا کولو له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي.
  - ۴- سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندويي وي چې انسان په ورځني ژوند کې ورسره مخامخ کېږي.
  - ۵- د سمبول اساسي نظام په ټولنه کې ژبه ده. ژبه په ټولنیز ژوند کې لوی ضرورت ګڼل کېږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کېږي.
  - ۶- اوسمهال ډېر وخت اړیکې او تماسونه د ټولنیزو رسنیو د وسایلو په واسطه سرته رسېږي. لکه: ټلوېزیون، راډیو، ورځپاڼه، انټرنېټ، مجلې او داسې نور.
- روښانه ده چې د تکنالوژۍ اغېزې د یوه هېواد په ټولنیز ژوند، تاریخي عنعناتو، له فرهنگي ځانګړتیاوو او عقایدو سره اړیکې لري.

## دویم څپرکی

### ټولنیزې ډلې

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

• ډلې څه شی دی؟

• د ډلې جوړښت

• د ډلې رهبري.



## د خپرکي موخې

- زده کوونکي به د دې خپرکي په پای ک وکولای شي چې:
- د ډلې مفهوم درک کړي.
- د ټولگي او ډلې توپیرونه واضح کړي.
- د ډلې په جوړښت پوه شي.
- د رهبرۍ په معنا پوه شي.
- د ډلې د رهبرۍ خاصیتونه څرگند کړای شي.

## ټولنيزه ډله



### خبرې پرې وکړئ

دې تصوير ته په ځير سره وگورئ او داسې فکر وکړئ دا هغه ټولگي دي چې تاسې په هغه کې لوست کوئ نو:

تاسې ټول د دې ټولگي غړي ياست، همزولي ياست او يو د بل په څنگ کې کښينئ، گډ ښوونکي لري، په گډه يو شي ته خاندئ او په گډه له يو شي نه خوابدي کېږئ. د ځانگړيو صفاتو درلودل او د زيات گډ فعاليت درلودل تاسې له نورو

ټولگيو او گروپونو څخه جلا کوي، د بېلگې په توگه: ستاسې د ښوونځي د يوولسم ټولگي ښوونکي بل شخص دی، د هغو زده کوونکو عمر له تاسونه لوړ دی، لوستونه مو سره توپير لري. نو ویلی شو چې ستاسو ټولگي د گډو خصوصياتو او فعاليتونو درلودونکي دي. چې تاسې له نورو نه جدا کوي، د بېلگې په توگه: تاسې په ټولگي کې داسې کړنې او فعاليتونه، لکه: «يوځاي درس ويل»، «له يوبل سره د لوستونو په زده کړه کې مرسته کول او کورنۍ دندې» په گډه سرته رسوئ، تاسې په اسانۍ سره کولی شئ له خپلو ټولگيوالو سره اړيکې وساتئ، کولی شئ له هغو سره په آسانۍ خبرې اترې وکړئ، د درسي ستونزو په اړه يوله بله پوښتنې وکړئ، دې کارونو ته متقابلې اړيکې يا متقابل عمل وايي، نو پردې بنسټ ویلی شو: ډله له هغو خلکو جوړه ده چې د گډو خصوصياتو لرونکې وي او يو له بل سره گډې ټولنيزې متقابلې اړيکې يا متقابل عمل ولري او دا اړيکې تر يوه حده منظمې او پايداره وي او هغوی پوهېږي چې دوی د دې ډلې يوه برخه ده، نو ویلی شو چې ډله د انسانانو مجموعې ته ويل کېږي چې گډ خصوصيات او فعاليتونه ولري اوله يو بل سره نسبتاً پايدارې اړيکې لري. ټولنپوهان ډله داسې تعريفوي: ټولنيزه ډله له هغه واحد څخه عبارت دی چې د دوه يا له دې زياتو وگړو څخه چې د هغو ترمنځ نسبتاً پايداره متقابل عمل موجود وي چې په نوم او ډول مشخص کېږي. د گډ تفاهم لرونکي وي، د فکر او عاطفې له اړخه هم خپل ځانونه يو بل ته نژدې بولي، د گډ ارمان او هدف لپاره يو له بل سره مرسته او لاس نيوی کوي چې همدا ډله هغه ته د رسيدو په مقصد منځ ته راغلی دی. له پورتنۍ تعريف څخه دې پايلو ته رسيږو چې:

۱- د ډلې غړي د متقابل عمل درلودونکي دي او يو له بل سره متقابل عمل لري.

۲- دوی په دې پوهیږي چې د ډلې غړي دي.

۳- دگډ تفاهم لرونکي دي او د روحيې، عاطفې او فکر له اړخه خپل ځانونه یو بل ته نژدې احساسوي.

۴- یو هدف او ارمان لري او هغه ته د رسېدو لپاره له یو بل سره مرسته کوي.

### خبرې پرې وکړئ

څو کسان په نظر کې و نیسئ چې په یوه لوبغالي (استدیوم) کې راټول شوي دي چې د فوټبال لوبه وگوري:

- ستاسي په اند! آیا دې خلکو ته ډله ویلی شو؟ په داسې حال کې چې هغوی د فوټبال لوبې د لیدلو غوښتونکي دي؟

- آیا هغه ځانگړتیاوې چې یوه ډله یې لري، په دې ډله کې لیدل کېږي؟

تاسې له ډېرو خلکو سره اړیکې او متقابل عمل لرئ او همدارنگه تاسې د لومړنیو ډلو، لکه: له کورنۍ، د همزولو او د دوستانو له ډلې نه پرته له نورو ډلو سره هم اړیکې لرئ، د بېلگې په توگه:

- هغه کسان چې یو ورزشي لوبغالي ته د فوټبال د کتلو لپاره ځي، کېدای شي له نورو سره په گډه د خپلې خوښې تيم وهڅوي، خپل څنگ ته ناست شخص نظر د فوټبال د لوبې په هکله و پوښتي او کېدای شي خپل نظر هم هغه ته ووايي. خو د ملي بس د مسافرو، یا د هغو خلکو چې د فوټبال د لوبې د کتلو لپاره لوبغالي ته ځي، گډ خصوصیات او گډ فعالیتونه ډېر محدود او متقابلې اړیکې یې هم نا دوامه او بې ثباته وي. په دې اساس یو شمېر خلک چې په یو مشخص ځای کې د کومې پېښې او یا په کوم بل علت سره راټولېږي، د ټولنیزو اړیکو د ډول له لحاظه، ډېره ابتدایي او بې ثباته ټولنیزه ډله گڼل کېږي. د دې خلکو اړیکې مؤقتي، نا دوامه او په آساني سره له منځه ځي. ځکه له دې ماحول نه له وتلو سره سم یې له یو بل سره اړیکې ختمیږي. دا رنگه ډلگۍ هېڅ ډول شکل، سازمان یا گډې ځانگړتیاوې چې باید یوه ډله یې ولري نه لري. دې ډول ډلو ته دویمه درجه ډله هم وایي.

**گڼه گوڼه:** لاندیني انځورته په څیر سره وگورئ او وویاست چې په دې انځور کې څه شی گورئ. په دې انځور کې یو شمیر خلک وینئ چې د ډوډۍ پر وړاندې په قطار کې ولاړ دي او د ډوډۍ رانیولو ته انتظار باسي. د دې خلکو چې د ډوډۍ پر وړاندې ولاړ دي گډ خصوصیات د ډوډۍ اخیستل دي. هغوي د یوې لنډې مودې لپاره د یو بل په څنگ کې پاتې کېږي. د کورنۍ د غړو، دوستانو، ټولگيوالو او همزولو اساسي توپیر له هغو کسانو سره چې د یوه ډوډۍ **پخوونکي** خوا ته په یو ملي بس او یا په یو لوبغالي کې دي لیدل کېږي. د وروستۍ ډلې متقابلې اړیکې مؤقتي

او بې ثباته دي، هغوی مشخص خصوصیات او فعالیتونه نه لري او داسې جوړښت نه لري چې له سلسله مراتب او د کار ویش نه برخمن وي، د بېلګې په توګه: د فوټبال د ټیم طرفداران یوه ډله یا ګڼه ګونه جوړوي هغوی له لوبې څخه وروسته هر لوري ته خپرېږي، عادي حالت ته راګرځي او د لوبغالي څخه له راوتلو وروسته له یو بل سره هېڅ اړیکې نه لري.



### ټولنیزه ټولګه

یوه ټولنیزه ډلبندي ده چې افراد د ځانګړو خصوصیاتو په بنسټ په هغې کې ګډون کوي، لکه: هغه کسان چې یو ډول شغل او مشابه عاید ولري، لاندینی بېلګې ته پام وکړئ:

- د یوه ښوونځي هر ټولګی یو اول نمره لري. دا زده کوونکي یو له بل سره هېڅ ډول ټولنیزې اړیکې نه لري، خو د ښوونځي مدیر دا زده کوونکي د ښوونځي د اول نمره ګانو د ډلګۍ په توګه پېژني او پوهیږي چې ۴۰ کسه اول نمره زده کوونکي لري.
- د ډلې، ګڼې ګونې او ټولنیزې ډلګۍ پرتله په لاندینی جدول کې په روښانه توګه ښودل شوې ده.

عنوان	ځانګړتیاوي	مثال
ډله	ګډې ځانګړتیاوې. - متقابلې اړیکې یا ټولنیز عمل - منظمې او باثباته اړیکې	کورنۍ - همزولي - ګاونډي
ګڼه ګونه	نا دوامه او بې ثباته اړیکې د متقابلو اړیکو نشتوالی د ګډو خصوصیاتو او فعالیتونو نشتوالی	- د نابايي په قطار کې ولاړ خلک - د سرویس مسافر - په لوبغالي کې د فوټبال کتونکي
ټولنیزه ډلګۍ	- د یو ګډ خصوصیت درلودل - خو د متقابلو اړیکو نشتوالی	- د یو ډول دندې درلودونکي - اول نمره ګان



## د مرجع ډله

تاسې هره ورځ ښوونځي ته ځئ، د سواد له زده کړې پرته نورې موخې هم لرئ. ممکنه ده د هغې لېوالتيا له کبله چې له خپل ښوونکي سره يې لرئ، غواړئ چې ښوونکي شی. له دې امله هڅه کوئ چې د ښوونکو په څېر خپل معلومات او پوهه زياته کړئ. تاسې هڅه کوئ چې د خپلو ښوونکو کره وړه زده کړئ او هغو کړو وړوته چې ښوونکي ارزښت ورکوي اوښه يې بولي تاسې هم هغه کار سرته رسوئ. په دې ډول ښوونکي ستاسې لپاره د مرجع ډله ده. په دې توگه د مرجع ډله هغه ډله ده چې فرد د هغې غړی نه دی، خو د هغې ډلې سره د يو ځای کېدو يا مشابه کېدو هيله لري.

## د لوست تکرار

- .....●
- .....●
- .....●
- .....●
- .....●

## پوښتنې

- ۱- ډله تعريف کړئ؟
- ۲- ټولگه او ډله څه توپیر لري؟
- ۳- هغو کسانو ته چې د نابايي په قطار کې ولاړ وي ډله ویلی شو؟
- ۴- ډله څه ډول جوړېږي؟
- ۵- گڼه گوڼه له ټولنیزې ټولگې سره څه توپیر لري؟

## کورنۍ دنده

د ډلې، گڼې گوڼې او ټولنیزې ډلگۍ په هکله یو یو مثال و لیکئ او بیا یې په ټولگي کې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

## د ډلو جوړښت



### خبرې پرې وکړئ

څرنگه چې په تېر لوست کې دا روښانه شوه چې وگړي سره له دې چې خپل فردیت ساتي د دې په څنگ کې ځان د يوې ډلې غړی بولي، د پورته مطلب په نظر کې نيولو سره لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- آیا د څوکسانو په راټولیدو یوه ډله تشکیلېږي؟

۲- ټولنیزه ډله څنگه جوړېږي؟

د خلکو هڅه د دې لپاره چې له یو بل سره اړیکې ونیسي یو داسې واقعیت دی چې په هر ځای کې د هغه شاهدان یاست:

- په ملي بس کې د لارې په اوږدو کې د خبرو او صمیمیت پیل کول.
- د مینې او صمیمیت ښکاره کول او له نورو سره مرسته کول دا د هغو هڅو بېلګې او نمونې دي چې خلک یې یو له بل سره د اړیکو نیولو، د دوستۍ او همغږۍ د پیدا کولو لپاره سرته رسوي.
- خو یوازې د څوکسانو په راټولېدو سره یوه ډله نشي جوړېدای. جوړه شوې ډله ممکنه ده ډېره سطحې او محدوده وي چې له دې امله به ډېر ژر له منځه ولاړه شي. لکه په یوه ليني سرویس کې چې یو شمېر کسان همسفره وي، هغوی که ان د سفر په اوږدو کې ډېر زیات صمیمي هم وي، خو کله چې مقصد ته ورسیدل د دوی اړیکې له منځه ځي او هرڅوک پخپله لاره ځي. هر څومره چې د ورته والي او گډو اړیکو کچه ډېره وي، جوړې شوې اړیکې لا پرمختګ کوي، په دې ډول د دواړو خواوو تعامل لا دوامداره کېږي، په داسې حالت کې وگړي یوه ډله پیژندل کېږي.

## فعالیت

یو له بل سره د خلکو دوستي، د اړیکو ټینګولو او د دوست پیدا کولو هڅه د څه لپاره ده؟ خلک ولې د ژوند په هره دوره کې د صمیمي دوستانو د موندلو او اړیکو ټینګولو په هڅه کې وي؟

ځینې فیلسوفان د دې پوښتنې په ځواب کې وایي چې انسان په طبیعي توګه ټولنیز موجود دی، دا هڅې د انسان له طبیعي غوښتنې نه سرچینه اخلي چې غواړي ټولنیز ژوند جوړکړي او خپلې اړتیاوې پوره کړي. دا هیلې او اړتیاوې له نورو سره د هغه د ټولنیزو اړیکو د ټینګوالي سبب ګرځي چې د ټولنې د دوام او ثبات لامل ګرځي.

ممکنه ده چې دا اوس تاسې د څو ډلو غړیتوب ولرئ، خو ولې په دې ډلو یا ډله کې شامل شوي یاست؟ تجربو ښودلې ده چې وګړي معمولاً په څو دلیل له یوې ډلې سره یوځای کېږي:

۱- ډله د خپلو غړو رواني (ارواحي) او ټولنیزې اړتیاوې پوره کوي، په دې معنا چې انسان ته د ډلې په غړیتوب سره دا احساس پیدا کېږي چې فکر وکړي هغه له همدې ډلې سره تړاو لري او په ډله کې د پاملرنې، مینې او محبت وړ ګرځي.

۲- د ډلې غړي په ډله کې د رواني او ټولنیز امنیت احساس کوي.

۳- انسانان په ډله کې د کار او فعالیت لپاره ډېره لېوالتیا ښيي.

۴- ډله په هغو کارونو کې مرسته کوي چې د ډلې غړي یې په سرته رسولو کې یې وسې شي.

۵- د ډلې غړي د هغو معلوماتو او پوهې په راټولولو کې چې هر غړی یې په یوازې توګه نشي کولی لاس ته راوړي، مرسته کوي.

۶- د ډلې غړي زیاتره یو د بل لپاره علم او خبرونه چمتو کوي چې هر غړی هغو ته د رسیدلو توان نه لري.

## ستاسي په اند کورنۍ څنگه او د څه لپاره جوړېږي؟

د کورنۍ ډله د ټولنیزې ډلې د اصلي ډلې په نوم خپل پایښت د واده او تولد له لارې ساتي. کورنۍ هغه ډله ده چې غړي یې د نسبولي او خپلولي لرلو له کبله په خپلو کې صمیمانه، تل پاتې او کلکې اړیکې لري.

### خبرې پرې وکړئ

#### آیا پوهیږئ چې کوم شيان د دوستانو ترمنځ د اړیکو لامل ګرځي؟

د دوستانو ډله په نظر کې ونیسئ، څوکسان د دې لپاره چې همزولي دي، خورا ښه کولی شي یو بل سره پوه کړي، هغوی یو له بل سره خبرې کوي، دوستي کوي، کورنۍ دندې سرته رسوي، یو ځای لوبې کوي، له دې کبله په دې ډله کې غړیتوب د احساس پر بنسټ رامنځ ته کېږي او د کورنۍ په ډله کې غړیتوب د عواطفو له مخې شکل پیدا کوي.

نور ډولونه هم شته، لکه ورزشي ډله، د همکارانو ډله او نور.... غړیتوب په ځینو ډلو کې آگاهانه او د نو موږې ډلې له معیارونو سره سم رامنځ ته کېږي، که یو کس غواړي چې د دې ډلې غړی شي معمولاً باید:

باید یو فورم چې د غړیتوب غوښتنلیک دی ډک کړي. له هغو کسانو چې وغواړي په دې ډله کې شامل شي، امتحان اخیستل کېږي. وروسته له منلو له هغه سره قرارداد امضا کېږي. غړیتوب په داسې ډلو کې ټاکلی پر او لري چې د قرارداد د مودې له پوره کیدو وروسته تاسې د هغه ډلې غړی نه بلل کېږئ. ځینې ډلې وګړي په رسمي توګه د ډلې له غړیتوب څخه د یو مکتوب په ذریعه ویاسي او د هغه غړیتوب ملغی کوي.

هغه څه چې مو په دې لوست کې ولوستل داسې پایله ترې اخیستلای شو چې: کورنۍ د یوې اصلي ټولنیزې ډلې په توګه خپل پایښت د واده کولو او اولادونو د پیداکولو له لارې تضمینوي. کورنۍ ده چې انسان پکې منځ ته راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ته ور زده کوي، ترڅو له هغې ډلې سره چې نژدې او صمیمي اړیکې لري په آرامه فضا کې ژوند وکړي.



هر انسان د خپلې انساني بشر پالنې او له يوازېتوب نه د لري کېدو او د ټولنيز ژوند د دوام لپاره د دوستانو ډلې ته ور داخلېږي. دا ډله په همدې ډول لويېږي او زياتېږي، داسې چې يو شخص کيدای شي د ټولنيز ژوند د تېرولو لپاره په څو ډلو کې غړيتوب ولري. په دې ډول موږ د هر ډول ټولنيز ژوند کولو لپاره د ډلې غړيتوب ته اړتيا لرو.

## د لوست تکرار



- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

## پوښتنې



- ۱- د کورنۍ او دوستانو ډله څه توپير لري؟
- ۲- ډلې ته د انسان د ورتگ لامل څه شی دی؟
- ۳- ډله څنگه جوړېږي؟
- ۴- لاندې جملې بشپړې کړئ:
- ۵- کورنۍ ده چې انسان ..... راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ورته ..... کوي.
- ۶- په ډله کې غړيتوب د ..... له لارې رامنځ ته کېږي.

## کورنۍ دنده



آيا تاسې د کورنۍ له ډلې پرته د کومې بلې ډلې غړي ياست؟ ځواب په خپله کتابچه کې وليکئ او بيا يې د ټولگي په وړاندې ولولئ.

## د ډلې مشرتوب (لارښوونه)

په تېر لوست کې موزده کړل چې ډله څه ډول جوړېږي او تشکل پيدا کوي. په دې لوست کې به د ډلې له رهبرۍ سره آشناشۍ.



### خبرې پرې وکړئ

په هره ټولنيزه ډله کې داسې کسان دي چې مشرتوب کوي:

- آيا کيدای شي د دې رهبرۍ لامل پيدا کړو؟
- آيا يوه ډله چې موخې ته د رسيدو لپاره فعاليت کوي، له مشر څخه پرته موخې ته رسيدای شي؟
- تاسې په خپله کورنۍ کې د چا اطاعت کوئ؟
- زموږ مقصد له رهبر نه هماغه دی چې په انگليسي ژبه کې ليدل وړته وايي. هغه څوک چې په ډله کې د تصميم نيولو توان او د پرگنو د باور لومړيتوب لري مشر يا رهبر ورته وايي. هغه سړي ته چې په طبيعي ډول او د وړتيا په بنودلو سره يې د ډلې اداره

په لاس کې نيولې ده، د ډلې اړتياوې پوره کوي، هغوی ته گټور تمام شي او هغوی خپلو موخو ته ورسوي د ډلې رهبر دی، لکه: مذهبي مشران، د سياسي احزابو مشران، د هېوادونو رهبران، مشران او نور. مشري هغه څرگنده پديده ده چې تل په ډله کې منځ ته راځي. څوک چې يو بل په زور او جبر يا د هغه پخپل رضایت او پوهې د يو کار سرته رسولو او پربښودلو ته اړ کړي او موخې ته د رسيدو يا د هغه مخنيوي لپاره هغه په حرکت راولي، مشرتوب بلل کېږي.

### ولې يوه ډله مشر ته ضرورت لري؟

لاندې بېلگې ته پاملرنه وکړئ: د يوې ورزشي ډلې مشر د يوې لوبې د ادارې ترڅنگه د هغې کيفيت هم لوړ وي. هغه هر نفر ته د هغه مسؤليتونه ورپه گوته کوي او هڅه کوي چې د لوبې نيمگړتياوې له منځه يوسي. وينو چې د لوبې له پيل نه مخکې هغه له لوبغاړو سره خبرې کوي او د هغوی نظر د هغو کارونو په اړه چې بايد سرته يې ورسوي پوښتي. د بېلگې په توگه: کله چې غواړي د لوبغاړو د دريدو ځايونه معلوم کړي له ټولو لوبغاړو سره مشوره کوي او بيا تصميم نيسي. نوله دې کبله د يو رهبر يا مشرتوب دنده ډله ييزو موخو ته د رسېدو لپاره د ډلې د غړو په کړو وړو او اعمالو کې د همغږۍ راوستل دي.

### آيا پوهيږئ چې د ډلو مشران له کومو ځانگړتياوو څخه برخمن دي؟

که څه هم کومه ځانگړې قاعده وجود نه لري، خو بياهم داسې ښکاري چې مشران د ډلې نورو غړو ته ښه ښکاره کېږي، پرهيزگاره د ښه فکر او ښه ذهن خاوندان وي او بالاخره خوږ ژبي او د

قوي عزم او ارادې خاوند وي. پر نفس باندې له فوق العاده اعتماد او باور څخه برخمن وي. ستاسي په فكر! له دې ځانگړتياوو پرته چې وويل شول، مشران نورې كومې ځانگړنې لري؟ د مشرۍ سرچينې په بېلابېلو حالاتو كې توپير لري چې د داخلي او فردي ځانگړنو څخه سرچينه اخلي.

مشرتوب ته رسېدل يا د ټاكنې له لارې او يا انتصابي وي. ټاكنه كيداى شي د يو سازمان په واسطه او يا د رهبر له خوا وشي. د مشرتوب منشاوې او سرچينې كولې شو داسې ډلبندي كړو؟

- د خلكو له خوا ټاكل شوى مشر (د گوند د خلكو مشر).
  - د يوه وگړي له خوا ټاكل شوى مشر.
  - د يوه سازمان له خوا ټاكل شوى رهبر (سازماني مشر).
  - د خپل ځان له خوا ټاكل شوى مشر (ځان ټاكلۍ).
- د مشر شتون په ټولنه كې اړين دى، ځكه د مشرتابه شتون د هغه پيروانو ته په نفس باندې د باور احساس، ځواك او زياته وړتيا ورکوي.

د رهبرۍ غوره ځانگړتياوې او صفتونه په لاندې ډول دي:

- ۱- مشر بايد عادل وي.
- ۲- رهبر بايد پرهيزگار (باتقوا) وي.
- ۳- رهبر بايد مدبر وي، د مهمو چارو د سرته رسولو لپاره تدبير، تصميم نيونه او وړاندوينه ډېره اړينه ده.
- ۴- مشر بايد سياسي او ټولنيز ليد او بينايي ولري.
- ۵- مشر بايد د چارو په اداره كولو برلاسى وي. كه چيرته اداره كولو (مديريت) ته پاملرنه ونه شي د مشرۍ مسؤليت سرته نه شي رسولاى.
- ۶- مشر بايد پلان او پروگرام ولري.
- ۷- مشر بايد زړور وي. هغه مشر چې زړور نه وي نه شي كولاى چې په طوفانونو كې خپل رعييت په خوځښت راولي، قوت وركړي او د پېښو او حوادثو مخنيوى وكړي.
- ۸- ښه تشخيص ولري.
- ۹- بايد كاري ټيم ولري او د هغوى ترمنځه مرستې او محبت ته وده وركړي.
- ۱۰- موضوع په چټكۍ سره تشخيص كړاى شي.
- ۱۱- له تصميم نيولو وروسته په چټكۍ عمل وكړي.
- ۱۲- مشر بايد له فساد او جنايت نه لېرې وي.
- ۱۳- په تصميم نيولو كې چټك وي.
- ۱۴- په اقدام كولو كې چټك وي او موخو ته د رسېدو لارې ته دوام وركړي.
- ۱۵- د انتقاد ظرفيت ولري.

۱۶- مشر باید خپل مسؤولیت وپېژني او پوه شي چې رهبري یو لوی امانت دی، ده ته ور په غاړه دی او د هغه ځواب ورکونکی دی

۱۷- رهبر باید داسې ځانگړتیاوې ولري چې یوازې په ده پورې تړاو ولري، ترڅو وکولای شي د یوې مشرې ترلاسه کړي.

### آیا پوهیږئ د مشر توب څو طریقې موجودې دي؟

ټولنپوهانو په ډله کې د متقابل عمل څیړنې په ترڅ کې د مشرۍ درې ډولونه پېژندلي دي: د خلکو مشر، مطلقه مشر، بې قیدوننده مشر.

۱- **د موکرات مشر:** د موکرات مشر د ډلې موخوته د رسېدو لپاره د ډلې نظریات او وړاندیزونه د خپلو چارو اساس گڼي، تصمیم نیول به د ډله ییز توافق پر بنسټ وي، د مشر دنده د ډلې د عمومي تگ لارې د ټاکلو په برخه کې د ډلې د غړو هڅول او مرسته ده. د کاروبش خپله غړو ته پرېښودل کېږي او هر څوک په خپلواکه توگه له هر چا سره چې وغواړي کولی شي کار وکړي. مشر د گروپ یو مسوول غړی او د کارونو په سرته رسولو کې گډون لري. دا ډول مشر په بحراني وختونو کې لږ بریالیتوب لري، خو د ټولنې او ډلې د دوام او سمون د تضمین په اړه د مطلقې رهبرۍ په پرتله له ډېر گټور توب او مؤثریت نه برخمن دی. نوموړي مشران د ډله ییز تصمیم نیولو په برخه کې د گروپ د غړو گډون ته ډېر ارزښت ورکوي.

۲- **مطلقه مشر:** په دې ډول مشرۍ کې د ډلې د فعالیت او چارو د سرته رسولو تصمیم د مشر په خوښه نیول کېږي. د هر چا چارې او همدارنگه له هر چا سره مرسته مشر ټاکي. نوموړی په ډله کې په خپله خوښه تصمیم نیسي. په ډله ییزو چارو او فعالیتونو کې برخه نه اخلي. دا ډول مشري د ډلې د ډېرو غړو د منلو وړنه ده. دا ډول مشرتوب د ډلې یا ټولنې د غړو د موخو، مقرراتو او کړو وړو ټاکنوکی دی. دا ډول مشري کولی شو په وسلوالو ځواکونو، دیکتاتوري حکومتونو، صنعتي او سوداگريزو تشکیلاتو، او په پلار سالارو کورنیو کې ومومو.

د پورتنیو مطالبو د بیان پر بنسټ او د ډلې د غړو په مرسته د څلورو مطلقه مشرانو نومونه واخلي.

۳- **بې قیدو بنده مشري:** په دې ډول مشرۍ کې مشر بې قیده دی او په اداره کې د ډلې د سمون په اړه ډېره لږه پاملرنه لري- وگړي د کار د سرته رسولو په انتخاب کې کاملاً خپلواک دي. د مشر رفتار او کردار د ډلې له غړو سره دوستانه دی او معمولاً د غړو د کړو وړو صفت او یا پرې نیوکه نه کوي.

له پورته مطالبو څخه څه ناڅه د ډلې د مشرۍ په اړه پوه شوی او دا موزده کړل چې په یوه ډله کې مرسته او د مسؤولیت احساس اړین دی. همدارنگه اړینه ده چې هره ډله خپل ځان ته یو رهبر ولري، د دې لپاره چې د گروپ چارې په ښه توگه سرته ورسېږي، د گروپ غړي باید د رهبر یاد خپل مشر پیروي وکړي.

رهبر هم د گروپ له غړو سره په مشوره کولو کې د ټولو لپاره یو د دوستۍ چاپېریال جوړوي.





- .....
- .....
- .....

### پوښتنې



- ۱- مشر تعریف او له یو مثال سره یې واضح کړئ.
- ۲- مشري تعریف کړئ او د مشري یوڅو نمونې وښایاست.
- ۳- د مشري ټاکنه څرنگه رامنځ ته کیږي، لنډه معلومات ورکړئ.
- ۴- د مشر غوره صفتونه بیان کړئ.
- ۵- د مشري څو ډوله لارې موجودې دي، په لنډه توګه یې توضیح کړئ.

### کورنۍ دنده



دموکرات مشر له مطلقه مشر سره پرتله کړئ، توپيرونه یې ولیکئ او د ټولګي پر وړاندې یې ولولئ.

## د دویم څپرکي لنډیز

- ۱- ډله د هغو خلکو له مجموعې نه جوړه ده چې د ګډو خصوصیاتو لرونکي دي او له یو بل سره ګډې ټولنیزې متقابلې اړیکې یا متقابل عمل ولري او دا اړیکې تر یوه حده منظمې او دوامداره وي.
- ۲- ګڼه ګوڼه: د ډېرو خلکو څخه عبارت دی چې د هغوی متقابلې اړیکې موقتي او لنډ مهالې وي، هغوی ځانګړي او معلوم فعالیتونه نه لري، وروسته له هغه کاره چې د هغې لپاره راغونډ شوي وو، بېرته خپرېږي.
- ۳- ټولنیزه ټولګه: هغه ډله بندي ده چې افراد په کې د ځانګړو خصوصیاتو له مخې ګډون لري، لکه: یو ډول شغل یا د مساوي عایداتو کچه.
- ۴- خلک ځکه د ډلې غړیتوب لاس ته راوړي چې د هغوی اروا یې او ټولنیزې اړتیاوې، لکه: د ډلې د غړیتوب درلودل، د پاملرنې او یا د مینې او محبت وړ ګرځیدل پوره کوي.
- ۵- د دوستانو په ډلې کې غړیتوب د احساس له مخې شکل مومي او غړیتوب د کورنۍ په ډله کې د عواطفو له مخې جوړېږي.
- ۶- هغه کس چې په ډله کې د تصمیم نیولو توان او د پرګنو د باور لومړیتوب لري، مشر یا رهبر ورته وايي. هغه کس ته چې په طبیعي ډول او د وړتیا په ښودلو سره د ډلې اداره په لاس کې ونیسي د ډلې اړتیاوې پوره کړي، هغوی ته ګټور تمام شي او هغوی خپلو موخو ته ورسوي د ډلې مشر بلل کېږي.

# درېم څپرکی

## ټولنیز بنسټونه

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- ټولنیز بنسټ

۲- ټولنیز بنسټ

۳- ټولنیز بنسټ

۴- د بنسټونو متقابلې اړیکې.

## د خپرکي موخې

- زده کوونکي به د دې خپرکي په پای کې وکولای شي چې:
- ټولنیز بنسټ تعریف او د ټولنیز بنسټ له ماهیت سره اشنا شي.
  - د غوره ټولنیزو بنسټونو لېست جوړ او لومړي او دوهم بنسټونه توضیح کړای شي.
  - د ټولنیزو بنسټونو غوره کړه وړه توضیح کړای شي.
  - د ټولنیزو بنسټونو متقابلې اړیکې و پېژني.
  - د هغه رول په هکله چې په خپل اړوند ټولنیز بنسټ کې یې لري، مثبت ذهنیت پیدا کړي.

## ټولنیز بنسټ (نهاد) (۱)



په تېر لوست کې مو ولوستل چې موږ د هر ډول ژوند کولو لپاره په گروپ کې غړیتوب ته اړتیا لرو. همدا رنگه انسان استوگنځي، خوږو، کاليو، کار، زده کړې، امنیت، محبت او ... ته اړتیا لري او د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره یې له پخوا نه تر اوسه له مختلفو لارو څخه استفاده کړې ده. د دې مطلب په نظر کې نیولوسره:

- آیا ویلای شئ د دې اړتیاوو پوره کول څنگه او له کومې لارې څخه سرته رسېدای شي؟

بنسټ هغه دوامداره اړیکې دي چې

د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي.

د دې لپاره چې هره ټولنه وکولی شي ژوند ته دوام ورکړي، باید خپلې مختلفې اړتیاوې پوره او له منځه یوسي. د تاریخ په اوږدو کې د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره اړیکې منځ ته راغلي، جوړښت یې موندلی او دوام یې پیدا کړی دی چې هغو ته بنسټ وايي.

د بنسټ اصطلاح (Social Institution) له معادل څخه چې په لاتیني ژبه کې مستقر کیدلو، جوړولو او تثبیتولو په معنا ده اخیستل شوې ده.

د انستیتوت (Institute) کلمه د یوناني ریشې (Institutor) نه اخیستل شوې ده چې د بنسټ او بنیاد معنا ورکوي او د انتخابولو او ځای پر ځای کولو په معنا هم راغلې ده. د مؤسسې، مکتب او یا هغو ځایونو په معنا هم راغلې ده چې هلته خلک د لوړو تحصیلاتو په زده کړه بوخت دي. په فرانسوي ژبه کې دا اصطلاح دیو اورگانیزم او یا یو ډول ټولنیز سازمان لپاره په کارېږي.

په دري ژبه کې نهاد د نهادن له کلمې نه مشتق شوې دی چې ډول ډول معناوې لري، لکه: ثبات، استحکام، اصل، رېښه، روش، قانون، اساس، بنیاد، قرار، سنت او داسې نور او په پښتو ژبه کې د بنسټ او بنیاد معنا لري.



که چیرته ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې وي باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي. د بېلگې په توګه: کوچنیان باید تر پالنې لاندې ونیول شي چې وده وکړي، فرهنګي اطلاعات باید له یو نسل نه بل نسل ته انتقال شي، د ټولنې ارزښتونو او قواعدو ته باید درناوی وشي ترڅو ښه ټولنیز نظم منځ ته راشي، توکي او خدمتونه باید تولید او وېشل شي. نو له دې کبله ویلی شو چې ټولنیز بنسټ یعنې هغه دوامداره اړیکې دي چې اړتیاوې لیرې کوي. هره ټولنه د وخت په اوږدو کې د اساسي اړتیاو د پوره کولو لپاره په منظمو او پیچلیو اقدامونو لاس پورې کوي. دا ډول کره وړه د ټولنې د پایښت او بقا د اړتیاوو له کبله منځ ته راځي او دوام پیدا کوي. خو دا اړتیاوې په ټولو ټولنو کې یو ډول نه دي. دا جوته ده چې اړتیا نه وي بنسټ منځ ته نه راځي او دوام نه کوي، د بېلگې په توګه:

- کورنۍ او واده داسې بنسټ دی چې د وګړو ژوند او شتون په هغې پورې تړلی دی او د کورنۍ د ټولو چارو سمون ورکونکی دی. د کوچنیانو د روزنې، پالنې له دندې نه علاوه د بشر د پایښت لامل ګرځي. نورې ډیرې دندې لکه: اقتصادي فعالیتونه، ښوونه او روزنه، ټولنیز کول او نور هم پر غاړه لري.
- دا ضروري وه چې د پخوانیو خلکو فرهنګي میراث را تلونکو نسلونو ته انتقال شي، د همدې مقصد لپاره د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی دی.
- ټولنه نظم ته اړتیا لري او لازمه ده چې عمومي چارې یې سمون او نظم پیدا کړي له دې کبله سیاسي بنسټ منځ ته راغی.
- ټولنې اړتیا درلودله چې د وګړو اړیکې مشخصې او جوتې شي. د دې لپاره حقوقي بنسټ جوړ شوی دی او داسې نور.

### پرتله یې کړئ

- د انسانانو په اړتیاوو کې کوم توپیرونه وینئ؟
- آیا پوهیږئ د لرغوني عصر د انسانانو او اوسنیو انسانانو د اړتیاوو پوره کولو په لارو کې کوم توپیرونه موجود دي؟
- خرنګه چې وویل شول بنسټونه د انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راځي، دا اړتیاوې کولی شو د اهمیت له نظره په دوو ډلو ووېشو:
- **لومړۍ درجه اړتیاوې:** هغه اړتیاوې دي چې له هغو پرته د انسان ژوند نا ممکن وي، لکه خوراک، پوشاک، اوبه، استوګنځی او نور.
- **دوهمه درجه اړتیاوې:** هغه اړتیاوې چې د ټولنې له موجودیت سره تړاؤلري او له هغو پرته په ټولنه کې ژوند کول نا ممکن دی، لکه: ښوونه، روزنه، ټولنیز نظم او سمون، سیاست،



دين او داسې نور.

که موږ د انسانانو او ټولنو تاريخ ته نظر واچوو، نو د نفوس د ودې، د کاروبش او د ټولنې د مختلفو برخو د تفکيک کولو له جريان سره مخامخ کېږو. ښځه او نارينه د فطري او جنسي اړيکو له کبله سره واده کوي او د هغه په پايله کې يو شمير کوچنيان منځ ته راځي چې د دوی دا واده د انسانانو د ډېرښت د نفوس د زياتوالي او د انساني ټولگيو د واحدونو، لکه: قبيله، ډله او لويو او وړو ټولنو د منځ ته راتلو لامل کېږي. لومړنيو انسانانو يوازې له ښځې او بچيانو سره ژوند کاوه، خپلې مادې اړتياوي به يې د ښکار، زراعت او د ساده کورونو او وسايلو په ذريعه پوره کولې، خو د خلکو او نفوس د زياتوالي له امله انسان په لويو ډلو کې نورو مرستو ته اړتيا پيدا کوي. د لويو ډلو په اساسي برخو کې چې بايد د انسانانو اړتياوې پوره شوي وای د کار ټولنيز وېش منځ ته راځي، د بېلگې په توگه:

- د کاروبش د ښکار، زراعت او دکور جوړولو د وسايلو په برخه کې.
- د کاروبش له گټو څخه د دفاع او ساتنې او د حيواناتو او انسانانو د حملو له گواښ سره د مقابلي د طريقو لپاره.

• د کوچنيانو د ښوونې طريقې په هغو برخو کې چې د هغوی د راتلونکي ژوند لپاره ضروري دي. د دې ټولنيز و اړيکو په هره برخه کې، يو لړ قواعد او قاعدې منځ ته راځي چې ورو ورو تثبيت او پوره کېږي چې په منظمه او سمون ورکړ شوې توگه اړوندو موخو او د اړتياوو د پوره کولو لپاره عمل کوي. د بيلگې په توگه: انسان ډير ژر متوجه شو چې هغه تجربې او پوهه يې چې د ژوند په اوږدو کې لاس ته راوړې ده نه بايد له ده سره يو ځای په گور کې تر خاورو لاندې شي چې بيا يې اولادونه له صفر نه پيل کړي، نو د دې پوهې د ليردولو اقدام يې وکړ او کله چې ورته جوته شوه، د ټولو انسانانو او گروپونو برياليتوب د هغو په پوهې پورې اړه لري نو هغه يې ورځ تر ورځې ډېره ښه او په منظم ډول تعقيب کړه.

- د کار د وېش په چوکاټ کې به يو شخص د ښوونکي په نامه د کوچنيانو لپاره گمارل کيده چې دنده يې يوازې کوچنيانو ته زده کړه وه او عالم شخص ته ځانگړی درناوی کيده. په دې ډول په هره ټولنه کې ورو ورو ښوونه او روزنه له مشخصو او معلومو قواعدو سره منځ ته راغله.
- همدا رنگه د کار له وېش نه راکړه ورکړه، جنس په جنس تبادله، په بازارونو او د خلکو د راټوليدو په ځايونو کې، په تدريج سره د پيسو، بانکي سيستم او بالاخره د اقتصاد بنسټ منځ ته راغی.

• همدارنگه د کار د وېش په پایله کې د ټولنې د گټو د دفاع او ساتنې په برخه کې امنیتي بنسټونه، نظامي ځواکونه، د عبادت کولو لپاره د مذهب بنسټ او د توکو او وسایلو جوړولو وروسته ورو ورو صنعت منځ ته راغی. انسان له هغې ورځې نه چې ژوند یې پیل کړی دی، په چارو او کړو وړو یې لاس پورې کړ، د وخت او زمان په اوږدو کې په دې پوه شو چې د زده کړې او پوهې لاس ته راوړلو لپاره کومې لارې، طریقي او سلوک منطقي او گټور دی. په پایله کې یولړ چارې او کړه چې د ژوند کولو لپاره خورا ښه او مناسب وو، ورو ورو یې په دود او دستور کې ځای ونيو چې د بنسټونو جوړوونکي دي. له پورتنيو ذکر شوو مطالبونه داسې پایله اخلو چې بنسټ د ټولنیزو اړیکو یو سازمان ورکړ شوی او منظم نظام دی چې ځیني عام ارزښتونه، کله جریانونه په ځان کې رانغاړي او ځینو اساسي اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره منځ ته راغلی دی.

## د لوست تکرار



- .....•
- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

## پوښتنې



- ۱- څرنگه چې مو ولوستل: ټولنه د پايښت او دوام غوښتونکې ده، بايد د هغې اساسي اړتياوې پوره شي، دا اړتياوې کومې دي؟ نوم يې واخلي.
- ۲- په لاندې ليکل شويو نومونو کې کوم يو ټولنيز بنسټ نه دی؟
- الف: کورنۍ      ب: ښونځی      ج: بانک د: د دوستانو مجلس
- ۳- د پخوانيو خلکو د فرهنگي ميراث ليرد اوسنيو نسلونو ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسېږي؟
- ۴- لاندې جملې بشپړې کړئ.
- د دې لپاره چې هره ټولنه وکولی شي خپل ژوند ته دوام ورکړي بايد.....
- پوره کړي. د تاريخ په اوږدو کې د دې..... د پوره کولو لپاره..... جوړ بنسټ يې موندلی او دوام يې پيدا کړی دی چې هغه ته بنسټ وايي.
- ۵- اړتياوې د درجي او کچې له نظره په څو ډولونو وېشل شوي دي؟

## کورنۍ دنده



ښوونځی چې د ښوونې یو بنسټ دی، د کومو اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی؟ د دې سؤال ځواب په کور کې ولیکئ او بیا یې په ټولگي کې ولولئ.

## ټولنيز بنسټ (۲)



## خبرې پرې وکړئ

تاسو چې د یوې کورنۍ غړي یاست:  
د دې لپاره چې په ډاډ سره ژوند و  
کړئ، امنیت ته اړتیا لرئ، د پوهې  
لپاره ښوونې او روزنې ته اړتیا  
لرئ، کله چې ناروغه شئ درملنې  
او علاج ته اړتیا لرئ. ایا دا ټولې  
اړتیاوې یوازې یوه اداره پوره کوي؟  
او که ځواب مو نه وي، ایا کولی

شئ هغه بنسټونه چې دا اړتیاوې پوره کوي، نومونه یې واخلي؟

څرنگه چې په تېرو لوستونو کې مو زده کړل، ټولنیز بنسټونه د ټولنیزو اړتیاوو له امله منځ ته راځي چې دا اړتیاوې په دوه برخو: اصلي او فرعي باندې وېشل کېږي. همدا رنگه کولی شو ټولنیز بنسټونه په لومړنیو او دویمه درجه بنسټونو ووېشو. لومړي بنسټونه عمومي او نړیوال دي او ویلی شو چې تقریباً په هر عصر او زمان، په هره ټولنه کې شته او زیات دوام او پايښت لري. لومړني پنځه گوني ټولنیز بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، د سیاست او اقتصاد بنسټ او د دین بنسټ. دویمه درجه بنسټونه تر هغه وخته چې اړتیا ورته موجوده وي دوام پیدا کوي او کله چې اړتیا له منځه لاړه شي، ورو ورو او یا په چټکتیا سره له منځه ځي. د دویمې درجې بنسټونو له جملې نه کولی شو د بانکدارۍ بنسټ، د علم او ټکنالوژۍ بنسټ، د روغتیا او درملنې بنسټ ته اشاره وکړو. په دې لوست کې به په هر یو بنسټ رڼا واچول شي.

## د کورنۍ بنسټ

گرانو زده کوونکو تاسې هر یو په کورنۍ کې نړۍ ته سترگې غړولي دي، د کورنۍ په غیر کې د کورنۍ د لویانو او خپلوانو تر پالنې او ساتنې لاندې روزل شوي او له ټولنیز ژوند سره آشنا شوي یاست. کېدای شي چې تاسې هم یو وخت د کورنۍ جوړولو اقدام وکړئ.

کولای شو چې کورنۍ داسې تعریف کړو: کورنۍ د هغو وگړو ډله ده چې د خپلوۍ د اړیکو په تړاو یې په مستقیمه توګه پيوند موندلی او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې او ساتنې مسئولیت پر غاړه لري. کورنۍ د ټولنې یو بنسټیز واحد دی چې د انسانانو له خلقت او پیدایښت سره په یوه وخت پیدا شوی دی. کورنۍ او واده کول د ژوند او انساني نسل د بقا لامل کېږي. په واقعیت کې د نسل نوي کېدل په همدې کورنۍ کې رامنځ ته کېږي. له همدې کبله ده چې په مختلفو ادیانو او ټولنو کې کورنۍ ته زیات اهمیت ورکول کېږي. کورنۍ ته معمولاً د ټولنې اصلي بنسټ ویل کېږي. د دې بنسټ اهمیت له دې کبله دی چې د نسل د نوي کیدو، ټولنې ته د وگړو د منلو (ټولنیز کولو) دنده په غاړه لري او په ټولو ټولنو کې لیدل کېږي. انساني کورنۍ یوازې د نسل زیاتوالی په غاړه نه لري، بلکې په هغې کې د شخصیت وده او د ماشومانو ټولنیز کول هم په نظر کې دي. په یوه انساني کورنۍ کې دیني او اخلاقي قوانین، ډېر لوړ عواطف او احساسات موجود دي. څرنگه چې د انسان د ژوند لومړني کلونه د کورنۍ په چاپېریال کې تېرېږي او په دې دوره کې د هغه د شخصیت بنسټونه ایښودل کېږي. هغه ارزښتونه او کړه وړه چې ماشوم یې د کوچنیوالي په پړاو کې له کورنۍ څخه زده کوي پر هغه باندې ډېر اغېز کوي چې د کوچني په تصمیم نیولو او د هغه د ژوند د بهیر په راتلونکي کې ډېر اهمیت لري چې اغېز به یې د عمر تر آخره پاتې کېږي.

## د ښوونې او روزنې بنسټ

د ښوونې او روزنې بنسټ د ښوونې او روزنې په برخې پورې اړه لري چې د انسانانو د دې برخې

د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی، نو اوس وویاست چې:

## - ستاسې په نظر ښوونه او روزنه د انسانانو په ژوند کې څه اهمیت لري؟

ښوونه او روزنه په ټوله بشري ټولنه کې یو له با اصولو فعالیتونو څخه شمېرل کېږي، ځکه د هرې ټولنې شتون، ځوان نسل ته د فرهنګي میراث په لېږد پورې تړاوت لري، ترڅو هغوی د ټولنې له قواعدو او ارزښتونو سره سم تربیه شي او له هغو سره سم چلند وکړي.

د ښوونې او روزنې بنسټ د نورو ټولو ټولنیزو بنسټونو په څیر له یو ټاکلي جوړښت نه برخمن دی او ددې لپاره چې وکولای شي خپلې دندې او کړنې سرته ورسوي، د پلانونو، اصولو، ضوابطو او ځانګړو مقرراتو پیروي کوي. دې بنسټ ډېر شمېر سازمانونه او تشکيلات منځ ته راوړي دي چې وړوکتونونه، ښونځي، پوهنتونونه، د لویانو ښونځي، مدرسې، د داخل خدمت ښوونه، آزاد پوهنتونونه، تګ لارې، پروګرامونه، میتودونه، د تدریس موډلونه، د ښوونکو ښوونیز پلانونه د زده کوونکو او مدیرانو فني او حرفوي ښوونه، ښوونیز تسهیلاتي وسایل، تجهیزات او داسې نورې یې ښکاره بېلګې دي. سربېره پردې د ټولنیزو رسنیو ټول وسایل لکه: راډیو، ټلوېزیون، کتاب، ورځپاڼه او مجله، عکس، پوسټر، شعرونه، قصې، حکایتونه، متلونه او روایات لنډه دا چې هر هغه شی چې په یو ډول نه یو ډول د افرادو په ښوونه او روزنه کې اغیزناک وي هم د ښوونیز او روزنیز نظام یوه برخه ګڼل کېږي. په یوه جمله کې دا چې ښوونه او روزنه له زانګو تر ګوره دوام لري. له همدې امله فرهنګي میراث له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالیږي. همیشه یو نوی شی په هغه ورزیاتېږي او شتمن کېږي. ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د ماهر او متخصص انساني ځواک روزنه یې پرغاړه ده او د اړوندو رولونو، وړتیاوو او روزنې له لارې هغوي په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي، مختلفو قومونو او د مختلفو فرهنګونو لرونکو خلکو ته چې په یوه هېواد کې ژوند کوي د یو واحد ښوونیز او روزنیز نظام د مطالبو او مفاهیمو انتقال یووالی او پیوستون رامنځ ته کوي.



## اقتصادي بنسټ

د یوې ټولنې مهمې او فوري اړتیاوې د هغې ټولنې د خلکو د اساسي فزبولوژیکو ضرورتونو پوره کول دي. ټول انسانان د دې لپاره چې ژوندي پاتې شي کالوري، صحي اوبو، استوګنځي او کالینو ته اړتیا لري. هیڅ داسې ټولنه په نړۍ کې نشته چې نه ختمېدونکي اساسي سرچینې لکه: خواړه، پوښاک، اوبه، د کور او ساختمانونو د جوړولو مواد او وسایل په اختیار کې ولري.

له کوم ځایه چې دا سرچینې محدودې او کمې دي، نو هره ټولنه باید د دې اساسي منابعو د تولید، ویش او مصرف لپاره له سمو او منظمو لارو او طریقو څخه کارواخلي. په دې ډول هره ټولنه باید یو اقتصادي نظام جوړ کړي. اقتصادي بنسټ د کالینو (توکو) د تولید، ویش او د لګښت رول سرته رسوي او دانسانانو اقتصادي، غذايي او مصرفي اړتیاوې پوره کوي.

## سیاسي بنسټ

ټولنیزو ډلو د خپلې بقا او د هوسا ژوند کولو لپاره د ټولنیز نظم او سمون لپاره ځینې لارې او طریقې رامنځ ته کړي دي. یعنې ټولې ټولنې باید اصول او قواعد جوړکړي چې په اکثر وختونو کې له دې قواعدو څخه د خلکو د اطاعت ضمانت وکړي. که چیرته د ټولنې دا ضرورت پوره نه شي، خلک به د یو بل په حقونو سترګې پټې کړي او په ټولنه کې به د کړکېچ او بې نظمۍ لامل وګرځي.

په یقین سره چې مختلفې ټولنې د نظم راوستلو لپاره له بېلا بېلو لارو چارو څخه کار اخلي. لنډه دا چې هره ټولنه داسې یو نظام لري چې خلک د ټولنیزو قوانینو اطاعت ته متوجه کوي. دا رول او دنده سیاسي بنسټ پر غاړه لري چې د ډېر اوږد تاریخ لرونکی بنسټ دی. دولت د

دې بنسټ ښکارندوی دی چې د خپل قدرت سلسله مراتب په ټولنه کې خپروي، د خلکو د چارو په سمون لاس پورې کوي او په ټولنه کې امنیت ساتي.

## دیني بنسټ

مذهبي بنسټونه د مذهب په څرنگوالي پورې اړه لري او د انسانانو معنوي اړتیاوې پوره کوي.

**د دین تعریف:** د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) د لارښوونو مجموعه ده چې د خپلواک انسان سره د فردي او ټولنیز ژوند په حدودو کې د ښې او سمې لارې په انتخاب کې مرسته کوي. له دې اصطلاح نه مقصد خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) ته د نژدېوالي سلوک غوره کول او په یوه ټاکل شوې لاره او قالب کې ژوند کول، د الله (جَلَّ جَلَالُهُ) د حکمونو بشپړ اطاعت منل دي. په هر دین کې معمولاً دیني بنسټونه د روحانیونو او د دین د عالمانو تر رهبرۍ او مشرۍ لاندې وجود لري.

دیني علما او روحانیون هغه کسان دي چې له دیني علومو او مناسکو سره اشنایي لري او مؤمنان په مختلفو طریقو (یعنې د احکامو، عقایدو د زده کړې او په مذهبي مراسمو کې گډون او داسې نورو) سره د خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) اوامرو ته رهنمایي کوي. یعنې سړی باید وکولای شي د خپل مذهب مراسم او فرائض څرنگه چې په شریعت کې راغلي دي سرته ورسوي او په ټولنه کې هغه نظم او سمون چې هیله یې کېږي عملي شي.

## د لوست تکرار



.....

.....

.....

.....

.....

## پوښتنې



- ۱- کورنۍ کوم ډول ټولنیز بنسټ دی؟
- ۲- کورنۍ د خپلو غړو په وړاندې کوم مسؤولیتونه لري؟ اووه مسؤولیتونه یې په گوته کړئ.
- ۳- اقتصادي بنسټ د ټولنې کومې اړتیاوې پوره کوي؟ درې اړتیاوې یې په گوته کړئ.
- ۴- د فرهنګي میراث انتقال له یو نسل څخه بل نسل ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسېږي؟
- ۵- د ټولنیز نظم ساتنه او د ټولنیزو قوانینو اطاعت ته د خلکو پام اړول د کوم بنسټ پر غاړه دي؟
- ۶- د دین بنسټ د انسان کومې اړتیاوې پوره کوي؟

## کورنۍ دنده



د کورنۍ خو دندې چې په ټولنه کې یې لري، په خپلو کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې ولولئ.

## ټولنيز بنسټ (۳)



## خبرې پرې وکړئ

ټولنيز بېلابېل کړه وړه لکه، نېک او ښه کړه وړه، بد او نامناسب کړه وړه، لکه: غلا او داسې نور په يوه ټولنه کې ليدل کېږي.

۱- آيا داسې څوک يا منبع شته چې موږ ښو کارونو ته وهڅوي او له بدو کارونو څخه مو منع کړي؟

۲- آيا پوهېږئ د پنځه گونو بنسټونو دندې په ټولنه کې کومې دي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې په هره ټولنه کې پنځه ټولنيز اصلي بنسټونه وجود لري. دا پنځه اصلي بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، اقتصادي بنسټ، سياسي بنسټ او مذهبي بنسټ. ټولنيز بنسټونه خپلو موخو ته د رسيدو لپاره بايد معلوم کړه وړه ولري. په دې لوست کې به تاسې د دې بنسټونو په اړه معلومات پيدا کړئ چې څه کړه وړه لري او کومې چارې سرته رسوي.

## د ټولنيزو بنسټونو کړه وړه

هر ټولنيز بنسټ ټاکلي او مشخص کړه وړه لري چې په يو ډول نه يو ډول د هغه په ټينگښت او

پایښت کې اغېزناک دي. همدارنګه داسې اساسي او ځانګړې دندې موجودې دي چې هر بنسټ په جلا ډول له هغه څخه برخمن دی. هغه پراخې دندې چې په ټولو بنسټونو کې لیدل کېږي په لاندې ډول دي:

- بنسټونه په مختلفو موقعیتونو کې د نېکو او ښو ټولنیزو کړو وړو ښې دانسان په اختیار کې ور کوي. د ټولنیز کېدو له لارې انسانانو ته د ښو کړو وړو لارښوونه کوي او له بدو کړو وړو څخه د ډډې کولو طریقې ورښيي. د بېلګې په توګه: په ښوونځي کې موږ ته دا رازده کېږي چې د ښوونځي د قوانینو پیروي وکړو، د مشرانو درناوی وکړو، له ټولګیوالو سره مرسته وکړو، د تقلب او د نورو پر حقوقو له تېرې نه ډه وکړو، د دیني مقدساتو او ارمانونو درناوی وکړو.

- ټولنیز بنسټ د فرد لپاره مختلف رولونه ټاکي. سم او معقول کړه وړه او رولونه انسانانو ته مشخص کوي. یعنې یو سړی مخکې له دې چې ځانته یوه دنده چې د هغه هیله لري وټاکي، کولای شي ځانته د مناسبې دندې د انتخاب تصمیم ونیسي. بنسټونه د ټولنې وګړو ته دا ورزده کوي چې د کړو وړو خو را ښه طریقه او لاره هغه لاره ده چې باثباته او د قانون سره سمه وي، د بېلګې په توګه: خلک په مذهبي بنسټ کې د غږیتوب له لارې د ټولنې باثباته او منل شوي ارزښتونه او عقیدې زده کوي. شرافت او رښتینولي زده کوي. شرافت، رښتینولي له بې وزلو سره مرسته او د ټولنیز و مقرراتو مراعاتول دا ټول د بنسټیزو منل شویو کړو وړو نمونې ګڼل کېږي.

بنسټونه د ټولنیزو کړو وړو په سمون لاس پورې کوي او د هغه نظارت کوي. د بېلګې په توګه: د یو نېستمن سړي لپاره غلا د دې لپاره مناسب کار نه چې دا کار د نورو په حق ظلم او تېری شمېرل کېږي او بل دا چې کیدای شي هغه کار د ده د بندي کیدو سبب شي. د دې پرځای چې د ټولنې له غوښتنو نه سترګې پټې کړي، ښه به دا وي چې یوې خیریه څانګې او یا د کار لپاره کوم ځای ته ورشي.

یاد شوي پنځه بنسټونه هر یو د یوې ځانګړې موخې لپاره منځ ته راغلي دي او ځانګړي کړه وړه او دندې سرته رسوي چې په لاندې ډول دي:

### د کورني بنسټ ځانګړې دندې (کړه وړه)

- د لومړني ټولنیز بنسټ په توګه د کورنۍ تنظیم او جوړښت.
- د انسانانو د یونسول د ځای ډکول د بل نسل له خوا.
- د کوچنیانو، بې وسو او سپین ږیرو پالنه او لاسنیو.



- د چاپیریال له خطرونو څخه د وگړو ساتنه.
- د فردي تجربو د تر لاسه کولو لپاره د فرصتونو او امکاناتو برابرول، په فرد کې د روحي او اخلاقي ځواک وده او د کوچني د شخصیت اساسي جوړښت. د کوچني د اړتیاو پوره کول لکه: خواړه، پوښاک، استوگنځی، د امنیت احساس، مینه او داسې نور.
- د ټولنې له افرادو سره د پیوستون د حس پیدا کول.
- د ټولنیز ژوند د نن او سبا په اړه هیله مندی ایجادول.
- د کوچنیانو ټولنیز کول.
- د وراثت له لارو د وگړو د مقام او منزلت تثبیتول.
- د اقتصادي تولید او مصرف د اساسي برخې د واحد په توگه، د کورنۍ دغړو لپاره د امنیت رامنځ ته کول.

## د ښوونې او روزنې د بنسټ ځانگړي کره وړه

- د دندو د منلو لپاره د افرادو چمتو کول.
- د فرهنګي میراث د انتقال د وسیلې په توگه عمل کول.
- له مختلفو نقشونو او دندو سره د ټولنې د افرادو آشنا کول.
- د ځینو ټولنیزو نقشونو او دندو لپاره چي هیله یي لري، د وگړو چمتو کول.
- د علمي څیړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پر مختګ راوستل.
- له ټولنیزو ارزښتونو سره د وگړو د تطابق د قدرت وده او د ټولنیزو اړیکو اسانتیا.

## د مذهبي بنسټ ځانگړي کره وړه دا دي:

- د اخلاقي هویت په موندلو کې له اشخاصو سره مرسته.
- د شخص د طبیعي او ټولنیز چاپیریال د بیان لپاره د تفسیرونو راوړل.
- د وگړو ټولنیز ټینګښت او ګروپي پیوستون.
- خلکو ته دا هیله ورکول چې خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) د بندهگانو ژوند په دې نړۍ کې په مړینه نه ختموي، بلکې مړینه د تلپاتې او عادلانه ژوند پیل دی.

## د اقتصادي بنسټ ځانگړي کره وړه

- د ټولنې د وگړو د اړتیا وړ توکو او خدمتونو تولید.

- د توکو او خدمتونو وېشل د اقتصادي صنایعو (کاراو تجهیزاتو) له وېشلو سره یوځای.
- د توکو او خدمتونو مصرفول.

## د سیاسي بنسټ ځانګړي ګډه وړه

- د مقننه قوې له خوا د جوړ شوي قانون له لارې د قوانینو او مقرراتو بنسټیز کول.
- د تصویب شوي قانون پلي کول.
- د امنیت خوندي کول.
- په ټولنه کې د غړو ترمنځ د ستونزو او مخالفتونو حل و فصل.
- د داسې خدمتونو لکه: روغتیا ته پاملرنه، هوساینه، ښوونه او داسې نور سرته رسول.
- د نورو ملکونو د تېري پر وړاندې د هېواد له اتباعو څخه حمایت او د خارجي ګواښونو پر وړاندې د ملت هوښیار ساتل.

### د لوست تکرار



- .....
- .....
- .....
- .....

### پوښتنې



- ۱- د کوچنیانو ټولنیز کول د کوم بنسټ دنده ده.
- ۲- د علمي څیړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پرمختګ راوستل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري.
- ۳- په ټولنه کې د خلکو ترمنځ د ستونزو او مخالفتونو حل و فصل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري، ځواب یې په ښه کړئ.
- الف: د کورنۍ بنسټ.
- ب: د دین بنسټ.
- ج: د سیاست بنسټ.
- د: د اقتصاد بنسټ.

### کورنۍ دنده



تاسې په کومه موخه په ښوونځي کې شامل شوي یاست؟ څو دلیلونه یې ولیکئ.

## د بنسټونو متقابلې اړیکې



### خبرې پرې وکړئ

په تېرو لوستونو کې مو زده کړل چې په یوه ټولنه کې بنسټونه د خپلو دندو په سرته رسولو کې یو له بل سره تړلي دي او د هغو تر منځ نسبتاً پایدارې اړیکې شته. د هر یو بنسټ کار د بل بنسټ د کار تکمیلوونکی دی. اوس وویاست چې:

آیا بنسټونه کولای شي چې په خپلو کې له همغږۍ پرته یو له بل سره متقابلې اړیکې ولري او د خلکو ټولې اړتیاوې پوره کړي؟ په دې اړه بحث وکړئ.

### په دې لوست کې تاسې د بنسټونو له متقابلو اړیکوسره آشنا کېږئ:

څرنگه چې ټول نهادونه یوه موخه لري چې هغه د خلکو د اړتیاوو پوره کول او پوره هوساینې ته د هغوی رسول دي، نو بنسټونه یو له بل سره تړلي دي. هېڅ بنسټ له بل بنسټ سره له اړیکو درلودلو څخه پرته نشي کولای خپل پایښت او شتون ته دوام ورکړي، ځکه هر یو په بل باندې هم اغیز کوي او هم اغیزمن کېږي. پنځه بنسټونه چې په تېر درس کې مو ولوستل یو له بل سره تړلي دي، د بېلګې په توګه:

واده او د کورنۍ ټینګښت د ټولنې په وده اغیز کوي او د ټولنې وده په ښوونې، روزنې او اقتصاد تاثیر لري. د دې لپاره چې د ټولنې کره وړه اغیزناک وي د هغه بنسټیز نهادونه باید اغیزناک کره وړه ولري. یو مناسب او ښه توازن باید د کورنۍ، اقتصاد، سیاست، مذهب او د ښوونې د نهادونو تر منځ موجود وي.

پوهېږو چې یو ماشین هغه مهال ښه کار کوي چې د هغه د پرزو او اجزا و تر منځ ښه همغږي موجود وي. یوه ټولنه هم کولی شي چې خپلې لارې ته په آسانۍ سره دوام ورکړي او خپلې موخې لاس ته راوړي چې ټول نهادونه په همغږۍ او یو موټي توب سره عمل وکړي.

- ستاسي په فکر! کوم وخت ویلاي شو چې په ټولنه کې نظم او همغږي موجوده ده؟ داسې فرض کړئ چې تاسې غواړئ د فوټبال د لوبې لیدلو ته لاړ شئ. د دې لپاره لومړی باید خپل ځان لوبغالي ته ورسوئ. که چیرته:

- موټر چلونکی ترافیکي قوانین او مقررات مراعات کړي.  
- د ترافیکو اداره په خپلو د ندو په ښه توګه عمل وکړي چې موټر چلوونکي په ښار کې په سمه توګه موټر وچلوي.

- ښاروالي خپل کار په ښه توګه سرته ورسوي ترڅو په سر کونوکې د موټر چلوونکیو لپاره ستونزه پیدانه شي. نو تاسې کولی شئ په آرامه توګه لوبغالي ته ورسیرئ او همدا رنگه د ننوتلو ټکټ واخلي، پخپل ځای کښېنئ، مسابقه ووينئ او بیا په آرامۍ سره له لوبغالي څخه راووځئ او په موټر کې خپل کور ته لاړ شئ. لکه چې تاسې ولیدل د یوې مسابقې په کیدو کې مختلف بنسټونه شامل او یو له بل سره مرسته کوي. دا نهادونه د دندو د سرته رسولو په وخت کې باید له نورو نهادونو سره د همغږۍ تر څنګه نژدې پیوند او اړیکې ولري، ترڅو یوه مسابقه په ښه توګه اجراشي. له بلې خوا تر کومه ځایه چې نهادونه یو له بل سره نژدې پیوندونه او اړیکې لري یو د بل ودې او تایید ته لېوالتیا لري، ترڅو وکولی شي چې ټول په ټولنه کې اغیزناک واوسي. همدارنګه هر کله چې په یوه بنسټ کې بدلون راشي، نو له هغه سره جوخت په نورو بنسټونو کې هم تغیرات راځي. له دې کبله کله چې یو نهاد خپل ځیني کره وړه له لاسه ورکوي او یا نوي کره وړه لاس ته راوړي، نو لازمه ده چې په هغه بنسټ کې د ننه هم بدلونونه راشي، ترڅو هغه نهاد وکولی شي نوی کار سرته ورسوي.

**فعالیت:** ستاسې په آند که د یوې ټولنې ارمان د هغې ټولنې د اقتصاد رغونه وي، نو د اقتصاد بنسټ په یوازې ډول کولای شي چې نو موږې ټولنه هغې موخې ته ورسوي؟ په دې باره کې خبري سره وکړئ.

هغه اړتیاوې چې نهادونه د هغو په بنسټ جوړشوي دي. د ټول ټولنیز نظام د اړتیاوو یوه برخه ده. هغه اړتیاوې چې یو ښوونځی د هغه پر اساس منځ ته راغلی، د هغو اړتیاوو یوه برخه ده چې د هغه پر اساس د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی. له دې کبله دا ټول نهادونه په عمومي توګه د ټولنیزو اړتیاوو د پوره کولو خوا ته ځي. نو ویلي شو چې هر کله د ټولنې ارمان د اقتصاد وده لوړې کچې ته رسول وي، نو باید ټول ټولنیز بنسټونه له دې موخې سره متناسب عمل وکړي یعنې:

• د ښوونې په بنسټ کې د وړتیاوو د لوړولو لپاره باید انضباط، ډېرکار، کمه طمعه او قانع

- کیدل او د سلسله مراتب مراعاتول په دوامداره توګه زده کوونکو ته ورزده شي.
- د ډله ییزو رسنیو وسایل باید ګټور او ښوونیز پروګرامونه خپاره کړي.
- اداري نهاد داسې جوړ شي چې یوازې باید ښه کارکوونکي، د کار اهل او منظم افراد په هغې کې کار وکړای شي.
- په سیاسي بنسټ کې سیاستوال باید ساده او بې الایشه ژوند ولري او هغه پروګرامونه چې د هېواد د ادارې لپاره جوړېږي باید ټول په دې موخه تنظیم شوي وي.
- اقتصادي بنسټ په تولید او توزیع کې له همدې موخې سره متناسب عمل وکړي. په دې شرایطو کې دا ټولنه کولی شي خپله موخه یعنې د اقتصادي ودې لوړې کچې ته رسېدل عملي کړي.

## د لوست تکرار

- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

## پوښتنې

- ۱- آیا ټولنیز بنسټ په یوازې توګه او له نورو بنسټونو سره له اړیکو پرته کولی شي د ټولنې ډول ډول اړتیاوې پوره کړي؟
- ۲- آیا اقتصادي ناورین په یوه هېواد کې یوازې پر اقتصادي بنسټ اغېز کوي، که په نورو ټولنیزو بنسټونو هم اغېز لري؟
- ۳- که چیرته په یوه بنسټ کې بدلون راشي. آیا په نورو بنسټونو کې هم تغیر راځي؟ د یو مثال په وسیله یې واضح کړئ.
- ۴- د اقتصاد او د ښوونیزو بنسټونو تر منځه د اړیکو یو څو بیلګې ولیکئ.

## کورنۍ دنده

که چیرته وغواړئ د الوتکې په ذریعه د هېواد کوم ولایت ته سفر وکړئ باید د دې سفر سرته رسولو لپاره له کومو بنسټونو سره اړیکې ونیسئ؟ د دې سوال ځواب په کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.



## د درېيم څپرکي لنډيز

• هره ټولنه د دې لپاره چې خپل شتون ته دوام ورکړي، بايد بيلابيلې اړتياوې يې پوره شي. د تاريخ په اوږدو کې د دې اړتياوو د پوره کولو لپاره اړيکې رامنځ ته شوي او دوام يې پيدا کړی چې هغې ته ټولنيز بنسټ وايي.

• کولی شو چې ټولنيز بنسټونه په دوه لومړنيو او دويمو ډلو باندې ووېشو، لومړي بنسټونه عمومي او جهاني دي او تقريباً ويلي شو چې په ټولو ټولنو کې پيدا کېږي او د ډېر دوام او ثبات لرونکي دي. پنځه ټولنيز لومړني بنسټونه دا دي: د کورنۍ، د ښوونې او روزنې، د دين، اقتصاد او سياست بنسټونه.

• دويم درجه بنسټونه چې د ټولنې د دوام لپاره ورته اړتيا ليدل کېږي او کله چې دا اړتياوې ليرې شي، ورو ورو او يا دفعتاً له منځه ځي. د دويمو بنسټونو له جملې کولی شو بانکدارۍ، علم، ټکنالوژۍ او درملنې ته اشاره وکړو.

• کورنۍ د خلکو يوه ډله ده چې د خپلوۍ د اړيکو سره مستقيماً تړاو لري او د هغې لويان د کوچنيانو د پالنې مسؤوليت لري.

• ښوونه او روزنه يوازې هغه بنسټ دی چې د متخصص او ماهر ځواک وده پر غاړه لري او د زده کړې له لارې هغوی په ټولنه کې ژوند کولو ته چمتو کوي.

• هره ټولنه يو اقتصادي نظام لري او اقتصادي بنسټ دی چې د توليد، توزيع او د توکو د مصرف جريان تنظيموي او د انسانانو اقتصادي، غذايي او مصرفي اړتياوې پوره کوي.

• هره ټولنه د يو نظام لرونکې ده چې خلک د قوانينو اطاعت ته متوجه کوي او دا رول سياسي بنسټ سرته رسوي چې په ټولنه کې د نظم او سمون دنده پر غاړه لري چې دولت د دې بنسټ کارندوی دی.

• پوهنيزو چې يو ماشين هغه وخت ښه کارکوي چې د پرزو او اجزاو ترمنځ يې همغږي او نظم موجود وي. يوه ټولنه هم هغه وخت کولی شي په آرامۍ سره خپلې لارې ته دوام ورکړي او خپلو موخو ته ورسېږي چې ټول بنسټونه په همغږۍ او يو موټيتوب عمل وکړي.

# خلورم خپر کی

## پراختیا (توسعه)

په دې خپر کي کې لاندې لوستونه لولئ:

- ۱- پراختیا څه ته وایي؟
- ۲- فرهنگي پراختیا.
- ۳- ټولنیزه- سیاسي پراختیا.
- ۴- اقتصادي پراختیا.
- ۵- د پراختیا او د بهر ته پاتېوالي عوامل.
- ۶- پراختیا او د ژوند چاپېریال.

## د خپرکي موخې

زده کوونکي به د دې خپرکي په پای کې:

- د پر اختیا په مفهوم پوه شي.
- د پر اختیا برخې وپېژني.
- د فرهنګي پر اختیا په اړه معلومات لاس ته راوړي.
- د ټولنیزې او سیاسي پر اختیا په اړه معلومات پیدا کړي.
- د اقتصادي پر اختیا د برخو په اړه معلومات پیدا کړي.
- د پراختیا او د وروسته پاتېوالي د علت او عواملو د خپرني او تحلیل وړتیا پیدا کړي.

## پراختیاڅه ته وایي؟



په تېر درس کې مو ولوستل چې د تاریخ په اوږدو کې د انسانانو د اړتیاوو پوره کولو لپاره اړیکې پیدا شوي او ادامه یې پیدا کړې ده چې هغو ته ټولنیز بنسټ وایي. په دې څپرکي کې به تاسې ولولئ چې دې موخې ته رسېدل د هر ملت او ټولنې هیله او ارمان دی.

### خبرې پرې وکړئ

تاسې د (پراختیا، ودې او صنعتي کیدل) اصطلاحات په ژوند کې ډېر اورېدلي دي او له هغو سره آشنا یاست، اوس وویاست چې:

- پراختیا څه ته وایي؟ پر اختیا ته رسیدل کوم وضعیت او ځانګړو شرایطو ته ویل کېږي؟ پراختیا د ډېرو هېوادو لپاره یوه ارمانی موخه ده. ټول وروسته پاتې هېوادونه هیله لري چې خپل مادي، انساني، معنوي توان او ظرفیتونه لوړ کړي او د انساني، اقتصادي، سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اداري ظرفیتونو او وړتیاوو له پلوه یو ځواکمن دولت واوسي. د سالمو، متخصصو، باتدبیره او فعالو انسانانو درلودل او د پراخو بنسټیزو صنایعو، ارتباطي لارو، پرمختللي پست، بندرونو، د حمل او نقل مجهز وسایلو، صحي خدمتونو او د صنعتي نړۍ په کچه نوې ښوونې او روزنې او داسې نورو درلودل د مخ په ودې هېوادونو مطلوبه موخه او ارمان دی.

آیا پوهیږئ پراختیا، وده، صنعتي کېدل او بیارغونه څه شی دي؟ دوه اصطلاح ګانې وده او پراختیا زیاتره وخت د یوې معنا لپاره کارېږي چې دا سمه نه ده. وده یو اړخیزه معنا ورکوي او هغه د ټولنې د ثروت د ډېرښت کمیت رابښی او معمولاً په ځینو ښو نښانو، لکه: د سړي سر عاید باندې سنجول کېږي، خو پراختیا چې وروسته به هم ورته اشاره وشي د ټولنې د شتمنۍ د اندازې له ډېرښت سره سره، د ټولنیز، سیاسي، اقتصادي او فرهنګي نظام کيفي تغیر هم له ځانه سره لري.



صنعتي کېدل د دوامدارې او مخ په زیاتیدونکې ګټې ورکولو په معنا دي چې د کار له قدرت، ځواک او د تخنیکي نوښتونو او منظمو کاري سازمانونو له ګټې اخیستلو نه لاس ته راځي. په دې توګه صنعتي کیدل د اقتصادي پراختیا یوه برخه ده.

## د پراختیا اصلي معنا

پراختیا په لغت کې د تدریجي پرمختګ، ځواکمنی او حتی لویوالي خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنګه پراختیا د پراخوالي په معنا هم ده. پراختیا په لغت کې له پوښ نه راوتل دي او د بیارغونې له نظره پوښ (لفاف) هغه تړلې فرهنګي ټولنه او په هغې پورې اړوند ارزښتونه دي چې ټولنه باید پرمختګ ته د رسېدو په موخه له دې تړلې مرحلې څخه ووځي.

له دوهمې نړیوالې جګړې وروسته د پراختیا ادبیات په نړۍ کې مطرح شول او وده یې وکړه. عالمانو او ټولنپوهانو پراختیا د هوساینې د موخو په لور د پرمختګ، له وروسته پاتې کیدو نه د لږوالي د فقر او بېکارۍ له منځلو نه خلاصون، د نابرابریو د کچې ټیټول، صنعتي کیدل، اړیکې او د داسې ټولنیز نظام جوړیدل بولي چې د عدالت او په روانو سیاسي چارو کې د خلکو پر ګډون ولاړ وي.

همدارنګه په دې څانګه کې د نظر خاوندانو د پراختیا په اړه په خپلو کتابونو او مقالو کې ځینې مطلبونه بیان کړي دي او پراختیا یې د ټولنې تېریدل له وروسته پاتې حالت څخه د پرمختګ حالت ته او د ټولنې حرکت له پخواني وضعیت نه د ښه او مناسب وضعیت خواته بللی دی چې دا حرکت ځانته اصول او معیارونه غواړي. لومړنۍ شی چې د سم حرکت موخې ته د رسېدو لپاره لازم دی، هغه پېژندنه، پلان درلودل او دا پلان او موخې باید په یو سم قالب کې منظم شوې وي. لنډه دا چې د سمې او مطلوبې ټولنې لپاره دا لاندینۍ نښې او معیارونه لازم دي:

۱- د ټولنې مشر باید فاسد او ظالم نه وي، ځکه که په ټولنه کې ظلم موجود وي بیا به حرکت منع ته رانه شي.

۲- انسانان باید پر نفس باور ولري او تقلیدي فکر ونه لري.

۳- د انسان ښوونې او روزنې ته پاملرنه وشي. (د انسان روزنه)

سربېره پر دې چې پراختیا په خپل جوړښت کې د تولید او عاید د کچې لوړوالی لري، همدارنګه د ټولنیزو، اداري بنسټونو او د خلکو د عمومي افکارو او نظریاتو د جوړښت په اساسي بدلونونو



کې هم برخه لري. پراختيا په ځينو وختونو کې د خلکو رسوم، عادات، عقايد او دودونه هم له ځانه سره لري.

## فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

پراختيا ته رسيدل کومو شرايطو ته ويل کيږي؟ او د کومو اړخونو درلودونکې ده؟  
د دې سوال ځواب به تاسې په دې لوست کې ومومئ.

## د پراختيا ځانگړتياوې

پراختيا په ساده ډول په ټولو ټولنو کې هغه وضعيت ته وايي چې لږ تر لږه درې شرطه يا موخې ولري.  
**لومړۍ موخه:** هغو موادو او خدمتونو ته لاسرسی چې د انسانانو د ژوند کولو لپاره ضروري دي  
لکه: خواړه، پوښاک، استوگنځی، په دې برخه کې نه يوازې د دې موادو او توکو د کميت او اندازې زياتوالی په نظر کې دی، بلکې په عادلانه توگه د ټولنې فرد فرد ته بايد توزيع او ووېشل شي.

**دویمه موخه:** د ژوند د سطحې او معيارونو لوړېدل او له مادي او معنوي نعمتونو څخه د انسانانو گټه پورته کول دي. لوړ عايدات، اغېزناکه درملنه، باکفېته ښوونه، پوره امنيت او فرهنگي او انساني ارزښتونو ته پاملرنه چې د ژوند په پرمختگ کې مرسته کوي، په ملي او فردي کچه ډېر درناوی او عزت نفس منځ ته راوړي.

**درېیمه موخه:** په بشپړه توگه کيفي ماهيت لري، چې په ژوند کې د افرادو او ملتونو د ټاکنو او انتخابولو د لمنې پراخول، د افرادو د مدني حقونو لوړول، د فکر آزادۍ، د قانون په وړاندې برابرۍ، د تبعيضونو له منځه وړل او د هر ډول قيد، بند او مړيتوب نه خلاصون او داسې نور دي.

## د پراختيا ابعاد (اړخونه)

پراختيا يو پېچلی، مرکب او څو اړخيزه بهير دی. دا بهير هغه وخت تحقق پيدا کوي او عملي کيږي چې په ټولنيز جوړښت، د خلکو د عامه ذهنيت او ملي نهادونو کې اړونده تحقيقات سرته ورسېږي او د هغوی له څنگه اقتصادي ودې ته چټکتيا ورکړل شي، نا برابري کمه شي او د مطلق فقر جرړې واپستل شي.

دا بهير نه يوازې د توليد زياتوالي او پراختيا ته پاملرنه کوي، بلکې د توليد ښه والی او کيفيت هم په

نظر کې لري. د يوې ټولنيزې پدېدې په توگه داسې فکر كېده چې پراختيا يو اقتصادي جريان دی او د اقتصادي مطالعاتو په ساحه کې ځای لري. خو د ټولنيزې سياسي پراختيا په اړه ډېرو مطالعاتو وښودله چې اقتصادي وده يوازې د پراختيا يو اړخ دی او د دې پدېدې نور اړخونه ټولنيز، سياسي، فرهنگي مخصوصاً د انساني ځواک عوامل تشکيلوي. پراختيا هغه وخت هر اړخيزه او دوامداره ده چې وکولی شي د ژوند ټولې برخې تر پوښښ لاندې راولي.

پراختيا د بدلون او تغيير بهير دی چې نه يوازې اقتصادي برخې، بلکې ټولنيز نظام، سياسي سازمان او فرهنگي ساحې له ځانه سره لري چې انساني کړو وړو ته په ټولنه کې وده ورکوي. دوامداره او هر اړخيزه پراختيا اقتصادي، ټولنيزې، سياسي، فرهنگي او ټکنالوژيکې خواوې لري چې په راتلونکو لوستونو کې د پراختيا په دې اړخونو پوره رڼا اچول شوې ده.

## د لوست تکرار

- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

## پوښتنې

- ۱- د پراختيا موخې کومې دي؟ په لنډ ډول يې بيان کړئ.
- ۲- ايا پراختيا د اقتصادي ودې جريان دی او که اقتصادي وده يوازې د پراختيا يو اړخ دی؟
- ۳- يوې ښې ټولنې ته د تېرېدو علامې او نښې کومې دي؟
- ۴- پراختيا تعريف کړئ.
- ۵- هغه هېوادونه چې د پراختيا په حالت کې دي کومې موخې بايد مخ ته بوځي چې پراختيا ته د رسېدلو هېوادونو سطحې ته ورسېږي؟
- ۶- سړي سرعايد او ملي ناخالص عايد څه شی دی؟

## کورنۍ دنده

په هغه سيمه کې چې ژوند کوي د ټولنيزې، اقتصادي، سياسي او فرهنگي پراختيا څو بيلگې وليکئ.

## فرهنگي پراختيا



په تېر لوست کې مو ولوستل چې دوامداره با ثباته او هر اړخيزه پراختيا ټولنيز، اقتصادي، سياسي او فرهنگي اړخونه لري. په دې لوست کې به له هغو اړخونو څخه فرهنگي پراختيا ولولئ.

### فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

لاندینۍ پوښتنې په ځیر سره ولولئ او خبرې پرې وکړئ.

۱- ستاسې په فکر! د فرهنگي پراختيا معنا څه ده؟ او ولې فرهنگي پراختيا د اصلي او دوامدارې پراختيا بنسټ جوړوي؟

۲- فرهنگي پراختيا د يوه هېواد په ملي پراختيا کې څه رول لوبولی شي؟

اوس ډېر خلک په دې نظر دي چې د هر ډول پراختيا اساس فرهنگي پراختيا ده او له هغه ځايه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخيزې پراختيا ته رسېدل دي. د دې پراختيا بنسټ انسان (فرهنگي موجود) دی، له دې کبله د دوامدارې او حقيقي پراختيا زيربنا به هم فرهنگي پراختيا وي. فرهنگ د ټولنې بنسټ جوړوي او هره ټولنه څومره چې نوې هم وي د هغې دوام او پايښت په فرهنگي اصولو پورې تړاو لري چې د هغې ټولنې د افرادو هويت جوړوي. له دې امله په هره ټولنه کې هويت ورکونکي رکن د هغې فرهنگي مخينه او فرهنگي زيرمې، آثار او

شتمنی دي. دې مطلب ته په پاملرنه او په همدې ټکي باندې په ټينگار سره د يو هېواد مشران او مسوولان بايد فرهنگ د اساسي ارکانو په جمله کې وشمېری او هغه ته دې د موخو، اوږد مهاله او پراخو سياستونو په جوړولو او پلي کولو کې ځانگړی مقام ورکړي. د هرې ټولنې فرهنگ، د ټکنالوژۍ د پرمختگ کچه، توليد، بنوونه، علم او خبر تيا (آگاهي) د ټولنيزې ودې د ځانگړې دورې ادبيات رابښي. پراختيا يوه حياتي او ډېره مهمه اړتيا ده په دې شرط چې د بنوونې او روزنې، گډون (مشارکت) او د انسان د اساسي اړتياوو د پوره کولو او په ځانگړې توگه د فرهنگ ودې ته لاره هواره کړي. دلته دا پوښتنه پيدا کېږي چې:

### څنگه کولی شو فرهنگي پراختيا پلې کړو؟

فرهنگي پراختيا له هغو مفاهيمو څخه ده چې د پراختيا د ټولو برخو لکه: د اقتصادي ټولنيزې او د سياسي پراختيا په پر تله له زياتو ارزښتونو څخه برخمنه وي چې د ټولنې د افرادو له غير مادي اړتياوو سره زيات سروکار لري.

د هرې ټولنې وروستۍ موخه ودې او پراختيا ته رسېدل دي. که ملي پراختيا ته رسېدل په هېواد کې پراختيا د لوړ ارمان په توگه په نظر کې ونيسو، له دې کبله سياسي، ټولنيزه، اقتصادي او فرهنگي پراختيا د پراختيا بنسټيزې او اصلي ستنې بلل کېږي. په دې ټولو کې د فرهنگي پراختيا رول حساس او څرگند برېښي. ځکه هېڅ ډول ټولنيز او سياسي بدلون له مناسبو فرهنگي شرايطو او بنسټونو پرته ممکن نه دی. پراختيا د ملي او سيمه ييزو فرهنگي محصولاتو او لاسته راوړنو ساتنې ته اړتيا لري. ځکه چې فرهنگي لاس ته راوړنې د خپلواکې پراختيا لپاره ډاډمنې ضمانت کوونکې دي. ځکه چې فرهنگي هويت ځواکمنوي او د فرهنگي ميراث په بنسټ د خلکو د نوښت او خبرتيا ځواک لوړوي، له دې امله هغه ځانگړتياوې چې پورتنی تعريف يې فرهنگ، ټولنې او يو ټولنيزې ډلې ته ورکوي، نه شو کولای چې فرهنگ د پراختيا يو فرعي يا ښکلا ورکوونکې اړخ وبولو، بلکې هغه د ټولنې اصلي قدرت او ځواک گڼل کېږي.

## ستاسې په فکر! خلک د ټولنې په وروسته پاتېوالي، پرمختګ او پراختيا کې څه رول لري؟

غیر فعاله او وروسته پاتې ټولنه د وروسته پاتې او غیر فعالو وګړو د شتون نښې نښانې دي او یوه خوځنده، پرمختللي او فعاله ټولنه د هغې ټولنې د وګړو د خوځښت، هوښیاری او ټکره توب نښې دي دا سمه ده چې وایي: د یوې ټولنې زوال د هغې ټولنې د وګړو له زوال څخه پیدا کېږي، لکه څرنګه چې د ټولنې د حرکت او خوځښت سیاست هم د ټولنې د وګړو د هڅو، خوځښت بلل کېږي.

انسانان د تاریخ په اوږدو کې نن ورځ له هر وخت نه لوړې او پرمختللي ټکنالوژۍ ته لاسرسی لري. دا د پاملرنې وړ ده چې د دې ټکنالوژۍ نه د ګټې اخیستلو په لړ کې د ولسي فرهنگ د ارزښتونو تبادله او درک په نظر کې نیول شي. د دې ارزښتونو له پامه غورځول او نه پېژندل د ټولنې بې هویتي څرګندوي او ټولنه د زوال خواته بیایي. له همدې کبله د ټولو هېوادونو فرهنگي، تاریخي او طبیعي میراثونه د نړۍ د وګړو د فرهنگي ارزښتونو د سرچینو او معنوي لاسته راوړنو په توګه ګڼل کېږي او د هغو ساتنه د هر متمدن انسان دنده او مسلم حق دی. افغانستان د داسې یو هېواد په توګه چې پنځه زره کلنه فرهنگي روښانه او ځلانده مخینه لري، د فرهنگي پراختیا لپاره د لویو ظرفیتونو لرونکی دی. خو د درې لسیزو جګړو او ګډوډیو په جریان کې دې هېواد لازم فرصتونه له لاسه ورکړل. د افغانستان اسلامي دولت، خلک، ځوانان او د دې خاورې هر وګړی دنده لري چې د خپل فرهنگ ملي او اسلامي ارزښتونه وساتي، هغه لاشتمن کړي او خپل با ارزښته فرهنگ د پردیو له تېریو څخه وساتي. هېره دې نه وي چې د فرهنگي پراختیا په هکله د نړۍ د مختلفو هېوادونو د تجربو، مخصوصاً د هغو تجربو پر وړاندې چې بریالۍ دي او په هغوی کې درسونه او پندونه موجود دي، بې تفاوته پاتې نشو. دا ټکي باید هېر نه کړو چې د هیڅ ټولنې نسخه نه شو کولای په بل هېواد باندې عملي کړو. دا په دې معنا چې کېدای شي داسې تجربې چې د یوه هېواد په ګټه وي د بل هېواد لپاره به ښې پایلې ونه لري.



## د لوست تکرار



- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

## پوښتنې



- ۱- فرهنگي پراختيا تعريف کړئ
- ۲- ولې پراختيا د فرهنگي محصولاتو دسيمه ييزو لاسته راوړنو ساتنې ته ضرورت لري؟
- ۳- ټولنيزې اړيکې په فرهنگي پراختيا کې څه رول لري؟
- ۴- آیا د يو هېواد فرهنگي پراختيا په اړه کولی شو، د مختلفو هېوادونو له تجربو څخه گټه واخلو؟

## کورنۍ دنده



د هېواد د فرهنگي پراختيا او د ښوونځي د زده کوونکو د رول په اړه څو کرښې وليکئ او بيا يې د ټولگي پر وړاندې ولولئ.

## اجتماعي - سياسي پراختيا



## خبرې پرې وکړئ

## ټولنيزه پراختيا څه شی ده؟

څرنګه چې پوهيږئ پراختيا يوازې هغه وخت د دوام او پرمختګ وړ ده چې له دې برخې يا جريان نه ګټه اخيستونکي ورو ورو او په تدريج سره د دې جريان خښتanan شي. په دې معنا چې پلانونه او پروګرامونه نه شو کولای يوازې د اقتصاد لپاره تر بحث لاندې ونيسو، بلکې بايد يو هر اړخيز پلان په نظر کې ونيسو چې اجتماعي، روغتيايي او عمومي آسانتياوې لکه: د فرهنگي ميراثونو ساتنه، پلان جوړونه او ښاري بيا رغونه، د کليو او ښارونو پراختيا، د اوبو او انرژۍ اداره کول، د چاپيريال ساتنه او حتی د سياست جوړولو او قانون جوړولو پراختيا، هغه مهم توکي دي چې بايد په پام کې ونیول شي. هغه شرايط او ټولنيز لاملونه چې د ودې او پراختيا په جريان کې د پاملرنې وړ دي په لاندې ډول دي.

۱- د مطلقي نېستۍ د له منځه وړلو پلان چې په خواشينۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او گريوان ده.

۲- د اساسي اړتياوو لکه: خواړه، استوګنځۍ، د سون مواد، کالي او ځينې ټولنيزې اړتياوې لکه: د انساني حقونو، زده کړې او دندې (اشتغال) لپاره د لارې هوارول او په ټولنيز ژوند کې د سياسي او ټولنيزو موقفونو او نقشونو لاس ته راوړل، د ټولنيزې هوساينې او عدالت راوستل د دې ستراتيژۍ په مرکز کې ځای لري. په دې معنا چې مادي سرچينې بايد د ټولنې د ټولو افرادو په منځ کې په مساوي توګه ووېشل شي.

دا ستراتيژي په کليو کې د لاندنيو چارو د سرته رسولو سپارښتنه کوي:

- ۱- بې ځمکو او نيستمونو بزرگانو ته د ځمکو ورکول.
- ۲- په کمه بيه او يا په وړيا توگه د کرنيزو اعتبارونو او امتيازونو ورکول.
- ۳- د ځمکو د اصلاحاتو سرته رسول.

## فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

- ستاسې په آند کوم لاملونه له کليو څخه ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي؟
- مهاجرتونو په ښار کې کومې ستونزې جوړولای شي؟
- لاندیني لاملونه ښايي ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي:
  - بیکاري.
  - ناسم پراختیایي سیاست او د پلان جوړونې کمزوري، ښايي په یو هېواد کې ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي.
  - د درملنې، زده کړې او د لوړ مقام نه درلودل.
  - د کرنیزو ځمکو لېروالی، د ټولنیز امنیت نشتوالی، قومي او قبیلي اختلافات.
  - د دولت د پلان جوړونې نشتوالی.
  - په کلیوالي سیمو کې د پانگوالۍ نشتوالی، د نا عادلانه وېش سیاست، د فرصتونو او امکاناتو نه درلودل هغه عوامل دي چې له کليو څخه ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي.
- د ښار خوا ته د کلیو د خلکو مهاجرت پر فرهنګي، اقتصادي او اجتماعي نامطلوبو اغیزو سربیره په مهاجرینو رواني او روحي فشارونه هم راولي. له هېواد نه جلا والی او نوي چاپېریال ته له ور تګ سره، مهاجرین له یو ډول پردیتوب او جلاوالي سره مخامخ کېږي چې دا عامل کیدای شي د ټولنیزو انحرافاتو او ناخوالو سبب شي. په ځانګړې توګه د وزګارتیا او نیستي موجودیت دی کار ته لمن وهي.
- دلته پوښتنه پیداکېږي چې څنګه کیدای شي د دې مهاجرتونو مخنیوی وشي؟ له هغه ځایه چې د انسان ټول فعالیتونه د هغه ډار ټیاوو د پوره کولو لپاره سر ته رسېږي، نو د مهاجرینو مهاجرت ښارونو ته هم یو ښه او باکیفیته ژوند ته د رسېدو په هیله سرته رسېږي. دا ډېره ضروري ده چې دولتونه او حکومتونه دې د کلیوالو سیمو لپاره په خپلو سیاستونو او پلان جوړولو کې له اقلیمي، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي عناصرو سره پېژندګلوي پیداکړي. داسې څېړنه او پېژندنه به د خورا ښې پلان جوړونې لامل شي چې د سیمې له اړتیاوو سره تړاو ولري او د لاس ته راوړل شوو پانګو د ضایع کیدو مخنیوی به وکړي.

همدارنگه که تعلیم، کار او درملنه په کلیو کې دود شي او د کلیو د خلکو د ژوند د کيفي کچې لوړوالی د ښار د اوسېدونکو په څېر په نظر کې ونیول شي، په هغه صورت کې مهاجرت له منځه ځي. له بلې خوا که چېرته د مالدارۍ او کرنیزو تولیداتو ساتنه وشي او محلي صنایعو ته د دولت په مرسته مناسب بازارونه پیدا شي نو کیدای شي په کلیوالو اغېز وکړي او په کلیو کې ژوند تېرولو ته زړونه ښه کړي.

## سیاسي پراختیا

سیاسي پراختیا له هغو مفاهیمو څخه ده چې له دویمې عمومي جگړې وروسته د پراختیا په ادبیاتو کې مطرح شوه. د دې اصطلاح په اړه مختلف نظرونه موجود دي. د ځینو افرادو له نظره سیاسي پراختیا له داسې سیاسي شرایطو نه عبارت ده چې د اقتصادي او صنعتي پراختیا لپاره لازمي او اساسي شرطونه گڼل کېږي. له دې کبله که چېرته سیاسي او حکومتي شرایط چې د اقتصادي فعالیتونو د عملي کولو لپاره لازم دي منځ ته راشي او سیاسي نظام د ټولنې ودې او پرمختګ ته سرعت ورکړي، د سیاسي پراختیا د تحقق په لاره کې به مخ پر وړاندې لاړ شي چې دا حالت د بنسټ د ودې مثبت اړخ ښيي، خو که سیاسي نظام ونه شي کولی دا موخه لاس ته راوړي، نو په یوه ژوره کنده کې به ولوېږي.

## د سیاسي پراختیا مثبت اړخونه (شاخصونه) په لاندې ډول دي

- ۱- دولتي حاکمیت یا د هېواد یو موټی توب.
- ۲- د ملت تشکل یا ملي یو موټی توب.
- ۳- د رایې د حق زیاتوالی او آزاد انتخابات چې په هغه کې ډېر شمېر رایه ورکوونکي گډون وکړي.
- ۴- سیاسي کیدل یا په سیاسي جریانونو کې د خلکو فعال گډون.
- ۵- په تصمیم نیولو کې د خلکو گډون.
- ۶- د خپلواکو گروپو نو زیاتېدل.
- ۷- د مطبوعاتو آزادي او د ډله ییزو رسنیو وده.
- ۸- د زده کړې د امکاناتو پراخول.
- ۹- د قانون جوړوونکو د رول اغېزمنتیا او د ملت د نماینده گانو رغوونکي خدمتونه.
- ۱۰- د خلکو د شکایتونو پلټنې او حل لپاره د ځواکمنو سازمانونو رول.

## په پراختيا کې د ښځو رول

د يوه ملت د پراختيا او ملي پرمختگ پروسه د ښځو له حضور او فعال گډون پرته له مشکل سره مخامخ کېږي څرنگه چې ويل کېږي ښځې د بشري ټولنې نيمه برخه ده او د دې وس لري چې د پراختيا په رامنځ ته کېدو کې ښه رول ولوبوي. په دې شرط چې هغوی د اسلامي عقايدو، قواعدو او ارزښتونو په چوکاټ کې د تاريخ د يو خوځنده ځواک په توگه د سياسي، ټولنيز، اقتصادي او فرهنگي ژوند صحنې ته ور داخلې شي. ښځې د کورنۍ، ټولنې او نړۍ د پرمختگ کيلي ده. د پرمختگ د عمومي انکشاف ضمانت کوي. څرنگه چې ليدل کېږي د افغانستان زياتره ښځې نالوستې دي او له انکشاف جريانونو څخه لېرې دي. څرگنده ده چې د دې نالوستو ډېرکيو په ځنډ او ورو حرکت د ملي کاروان سرعت د پراختيا او ملي پرمختگ په لوري کموي. له دې کبله له هر څه د مخه بايد د ښځو پرمختگ ته ډېره پاملرنه وشي چې د نسلونو بنسټ ايښودونکي او د پرمختگ بنسټ جوړوونکي دي.

### د لوست تکرار



- .....•
- .....•
- .....•
- .....•

### پوښتنې



- ۱- کومو ټولنيزو شرايطو او عواملو ته بايد د ودې او پراختيا په بهير کې پاملرنه وشي؟
- ۲- د دې لپاره چې مادي سرچېنې په کليوالو سيمو کې عادلانه ووېشل شي، بايد کوم کارونه سرته ورسېږي؟

- ۳- هغه عوامل چې ښار ته د کليوالو د مهاجرت لامل کېږي کوم دي؟

- ۴- د پراختيا د مثبتو نښو او اړخونو نومونه واخلئ؟

- ۵- د يو هېواد په ملي پرمختگ او پراختيا کې د ښځو رول څه شی دی؟

### کورنۍ دنده



د سياسي پراختيا هغه خصوصيات او اړخونه مو چې په لوست کې ولوستل په کتابچوکې وليکئ او هغه اړخونه چې زموږ په هېواد کې عملي شوي دي، د (هو) او هغه چې نه دي عملي شوي د (نه) په کلمو نښه کړئ او د ځواب دليل مو ووايست.



## اقتصادي پراختيا



### خبرې پرې وکړئ

په تېر درس کې مو ولوستل چې پراختيا هغه وخت هر اړخيزه او دوامداره وي چې ټولنيزه، اقتصادي، سياسي، فرهنگي او د ټکنالوژۍ پراخې خواوې او برخې ولري. بنيادي د تېرولوستونو له مطالبو او محتواو نه مو د ټولنيزې، فرهنگي او سياسي پراختيا په اړه څه نا څه زده کړې وي. په دې لوست کې به تاسې د پراختيا اقتصادي برخه ولولئ. لاندې پوښتنو ته په ځير سره ځواب ورکړئ.

۱- که چېرته يوه کورنۍ د هغه عايد په پرتله چې لاس ته يې راوړي زيات لگښت وکړي، څه پايله به ولري؟

۲- ستاسې په سيمه کې د وزگارتيا علت څه شی دی؟

له ډېرو پخوا زمانو را پدې خوا د بشر د پوهې د کچې د لوړوالي په پايله کې، د انسان د ژوند کيفيت او وضعيت په دوامداره توگه د ښه والي او لوړېدو په حالت کې دی. په اروپا کې له فرهنگي او اجتماعي انقلاب (رنسانس) وروسته او بيا د صنعتي انقلاب په پايله کې د غربي هېوادونو چټک پرمختگونه پيل شول. يوازې هغه شرقي هېواد چې د نولسمې پېړۍ په آخر او د شلمې پېړۍ په پيل کې د ودې په بهير کې ور داخل شو جاپان و. وروسته د رنساس له دورې څخه چې په اروپا کې يو فکري انقلاب منځ ته راغی، د پرمختگ او رغونې شرايط دغو هېوادونو ته برابر شول. اما په خواشينۍ سره په همدې دوران کې، شرقي هېوادونه د مخ په ودې په لاره ورگډ نه شول او ځينو لانزولي لاره ووهله. که څه هم په دې هېوادونو کې ځيني

وختونه مؤقتي حرکتونه را پیدا شول، خو په دې علت چې د ټولنې له عمومي فرهنگ سره یې پوره سمون نه درلود د حمایت وړ ونه گرځید، ځکه په چټکۍ سره له منځه لاړل. پخوا د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار سرانه عاید و. له سرانه عاید څخه مقصد د هر هېواد د داخلي ناخالصه عاید وېش دی، خو په دې برخه انتقادونه وشول چې د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار اقتصادي وده یا د سرانه عاید لوړوالی نه دی. ځکه که لوړ سرانه عاید د پراختیا موندنې معیار وبولو نو باید د کویت، عربي متحده اماراتو او قطر هېوادونو د لوړ سرانه عاید په درلودلو سره باید د آلمان، فرانسې او انگلستان په پرتله ډېره پراختیا موندلې وای.

### اقتصادي پراختیا څه ته وایي؟

اقتصادي پراختیا د تولیدي ظرفیتونو د زیاتوالي او د فزیکي، انساني او اجتماعي ظرفیتونو سره په خواکې ودې ته وایي. په اقتصادي پراختیا کې د ټولنې اقتصادي او ټولنیز بنسټونه تغیر کوي چې د دې تغیر او تحول پایله په لومړۍ درجه کې:

- د اقتصادي نابرابریو راټیټول.
- د ټولنې د تولید وېش او لگښت په برخه کې د تغیر راوستل.
- د تولید د کمې ودې په څنګ کې د ټولنیزو بنسټونو پرمختګ.
- ښايي نظریات بدلون ومومي.
- په دوامداره توګه له موجوده سرچینو څخه د ګټې اخیستلو ځواک ورځ په ورځ زیاتېږي او هره ورځ یو نوښت څرګندېږي.

باید د دوو مفهومونو اقتصادي ودې او اقتصادي پراختیا تر منځ توپیر وشي: اقتصادي وده یوازې څیزه ده چې مقصد له هغه نه په ټولنه کې د شتمنۍ او تولید زیاتوالی دی او معمولاً د سرانه عاید له مخې اندازه کېږي، په دې بنسټ وده یو کمی مفهوم دی. که په یوه ټولنه کې د تولید کچه په یو څرګند پړاو کې نسبت پخواني پړاو ته زیاته شي، وایو چې دې ټولنې وده کړې ده. دا زیاتوالی کیدای شي د زراعتي محصولاتو د سطحې، د نویو کارخانو تاسیس، د موجوده او فعلي تولیدي مرکزونو پراختیا او داسې نورو پایله وي. اقتصادي پراختیا د تولید د ډېرښت تر څنګه په بله پدیده هم دلالت کوي او هغه کیفی مفهوم دی. که چېرته ټولنه خپله تولیدی وړتیا د

ښو طريقو او مناسبې ټکنالوژۍ څخه په گټې اخيستلو سره زياته کړي او له خپلو سرچينو څخه په ښه توگه استفاده وکړي، نو وايو چې د پراختيا په لاره کې يې قدم ايښی دی. څرنگه چې ليدل کېږي وده د پراختيا يوه برخه ده. په حقيقت کې له امکاناتو او سرچينو څخه بهتره گټه اخيستل د توليد د زياتېدو سبب گرځي خو د توليد هر زياتوالي ته پراختيا نه شو ويلای، د مثال په توگه د توليد زياتوالی چې د زراعتي محصولاتو په پايله کې رامنځ ته کېږي وده ده. د توليد زياتوالی چې د طريقو د ښه والی، د اصلاح شويو تخمونو د استعمال، د نباتي او زراعتي آفتو ضد درملونو څخه د استفادې او د پرمختللي ټکنالوژۍ په پايله کې منځ ته راځي اقتصادي پراختيا ده. يو بل ټکی چې بايد هغه ته پاملرنه وشي دا دی چې له ودې څخه لاس ته راغلې پايلې لنډ مهاله وي، خو له پراختيا څخه لاس ته راغلې پايلې کېدای شي اوږد مهاله وي او په اوږده موده کې لاس ته راځي. له همدې کبله ويل کېږي چې پراختيا يو اوږد مهاله بهير دی.

## اقتصادي پراختيا دوه اصلي موخې لري

اول- د شتمنی ډېرښت، د ټولنې د خلکو هوساينه، د نيستی د جرړو ايستل. دويم- د کار يا بوختيا ايجادول چې دا دواړه موخې عدالت رامنځ ته کوي. اقتصادي پراختيا ته پاملرنه په پرمختللو او وروسته پاتې هېوادونو کې توپير لري. په پرمختللو هېوادونو کې له پراختيا څخه اصلي هدف د خلکو د هوساينې او د ژوند د امکاناتو زياتوالی دی. په داسې حال کې چې په وروسته پاتې هېوادونو کې زياتره د نيستی د جرړو ايستل او د ټولنيز عدالت زياتوالی د پراختيا اصلي هدف جوړوي. هغه پوښتنې چې د يوه هېواد د اقتصادي پراختيا په اړه زموږ په وړاندې درېږي هغه د نيستی، نابرابرۍ او بې روزگاری اندازه ده چې معلومه شي په کومه کچه کې ده؟ که چېرته دا مسلې له ډېرې جگې کچې څخه ډېرې ټيټې کچې ته رابښکته شي، نو ويلای شو چې نوموړي هېواد د پراختيا لاره وهلې ده. هرکله که د دې اساسي ستونزو دوه مسلې او يا درې واړه (نيستی، نابرابرۍ او بې روزگاری) زياتې شي او شدت پيدا کړي نه شو کولای چې د دې کار پايلې ته پراختيا ووايو، که څه هم سرانه عايد دوه برابره شوی هم وي. څرنگه چې وويل شول هغه هېوادو نه چې د پراختيا په حال کې دي، د اقتصادي پروگرام يو له اصلي موخو څخه

يې د نيستی له منځه وړل او د ټولنې عامو خلکو ته د ټولنيزې هوساينې برابرول دي. د ټولنيزې هوساينې معنا، د ټولنې د وگړو په جسم او روح کې د سلامتۍ راوستل، د پوهې رواجول او د ټولنيز قانون ماتونې مخنيوی دی. په دې ډول ټولنيزه هوساينه هغه وخت رامنځ ته کېدای شي چې نيستی له منځه لاړه شي او نابرابري کمه شي. کله چې مو غوښتي وي د يوې ټولنې د ټولنيزې هوساينې کچه معلومه کړو، نو لازمه ده چې د ټولنې د نيستی له وضعیت او د عايد له وېش نه ځان خبر کړو. ځکه چې که په ټولنه کې نيستی کمه او د عايداتو وېش مناسب وي، د هغې ټولنې هوساينه به ډېره وي.

## د لوست تکرار



- ..... •
- ..... •
- ..... •
- ..... •
- ..... •

## پوښتنې



- ۱- پخوا د هېوادونو پراختيا د کومو معيارونو له مخې معلومېدله؟
- ۲- اقتصادي پراختيا تعريف کړئ او ووايست چې پراختيا په ټولنه کې د کومو بدلونونو لامل کېږي؟
- ۳- د اقتصادي پراختيا موخې کومې دي؟
- ۴- اقتصادي پراختيا او اقتصادي وده څه توپير لري؟
- ۵- له کومو طريقو او لارو څخه استفاده وشي چې هېواد د پراختيا په لور گامونه واخلي؟
- ۶- د ټولنې په اقتصادي جوړښت کې له بدلون سره د ټولنې په ټولنيز جوړښت کې کوم بدلونونه راځي؟

## کورنۍ دنده



تاسې هر يو په خپله سيمه کې هغه کارونه گورئ چې د پراختيا څرگندوونکي دي او هغه کارونه چې د ودې څرگندوونکي دي، په يو لېست کې وليکئ او وروسته بيا خپل لېست د خپلو ټولگيوالو له لېست سره پرتله کړئ.

## د پراختيا او وروسته پاتېوالي عوامل



### پرتله يې کړئ

کیدای شي ستاسې په سیمه کې داسې کورنۍ موجودې وي چې هغوی مادي ستونزې ونه لري او هڅه کوي چې خپل او د کورنۍ ژوند نور هم ښه کړي. د هغه ترڅنګه داسې کورنۍ هم شته چې ژوند یې له نیستۍ او محرومیت سره تړلی دی. آیا پوهیږئ د دې دوه کورنیو تر منځ د توپیر علت څه شی دی؟

هو! په دې نړۍ کې دوه ډلې خلک ژوند کوي. لومړۍ ډله کوچنۍ ډله ده چې په هوسا خیال او له مادي ستونزو څخه لیرې د خپل او د خپلو اولادونو د ښه ژوند سمبالولو په هڅه کې دي. دویمه ډله هغه انسانان دي چې خپل ژوند له نیستۍ او محرومیت سره جوخت پرمخ بیایي. دا خلک چې د ټولې نړۍ مخ په زیاتیدونکې نفوس تشکیلوي، د ژوند کولو لپاره له ستونزو او کړاوونو سره لاس او ګریوان دي. د هېوادونو په کچه، لومړۍ ډله د هغو ټولنو جوړونکې ده چې په اصطلاح کې هغو ته پرمختللي هېوادونه وایي او دویمه ډله وروسته پاتې هېوادونه تشکیلوي. څرنګه چې وویل شول د اقتصادي پراختیا بحث له اوولسمې او اتلسمې پېړۍ را په دې خوا په اروپایي هېوادو کې مطرح شو. په دې هېوادو کې د صنعت او ټکنالوژۍ د پرمختګ او د هغوی



له خوا د ضعیفو هېوادونو د بازارونو د ولکه کولو سره یو ځای د دې سبب شو چې په یوه لنډه موده کې د پرمختللو او وروسته پاتې قطبونو ترمنځ واټن زیات شي او دوه ډوله هېوادونه په نړۍ کې څرګند شي: پرمختللي او وروسته پاتې هېوادونه.

### پراختیا موندلي هېوادونه کوم دي؟

د تعریف له مخې (پراختیا موندلي) هېوادونه هغه هېوادونه دي چې په بشپړه توګه صنعتي شوي وي او د یو پیچلي اقتصادي سیستم لرونکي وي. صنعتي شوي هېوادونه هغه هېوادونه دي چې له ۲۵٪ څخه زیات ناخالص داخلي تولیدات یې صنعتي فعالیتونه تشکیل کړي. په حقیقت کې د اقتصاد محور یې صنعتي تولید (صادرات) وي، خو هغه څه چې د ډېر اهمیت وړ دي (په کال کې تر ۱۰۰۰۰ ډالرو زیات) د سرانه عاید لوړ والی دی.

### وروسته پاتې هېوادونه کوم دي؟

له دویمې نړیوالې جګړې وروسته او د عمومي نظم له راتلو سره سم په نړۍ کې (د ډېرو تراستعمار لاندې هېوادونو د خپلواک کیدو تر څنګه) د پراختیا موندلو او وروسته پاتې هېوادونو تر منځ دا خلا په ښه توګه څرګنده شوه او د نړۍ مختلف هېوادونه یې له دې اساسي پوښتنو سره مخامخ کړي دي چې: ولې په نړۍ کې ځینې خلک په لوړه او مطلقې نیستۍ کې ورځې تېروي او ځینې خلک په کامله هوساینه کې؟ له همدې وروسته په نړۍ کې پراختیا منځ ته راغله. نن ورځ د دریمې نړۍ د هېوادونو لپاره د وروسته پاتې د تعبیر پر ځای د پراختیا په حال کې اصطلاح څخه کار اخیستل کیږي.

### فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

ستاسې په فکر! ولې ځینې هېوادونه شتمن او ځینې نور وروسته پاتې دي؟

ښایي د یوه هېواد لرغونتوب او عمر د هغه د نیستمۍ او شتمنۍ علت وي. خو که چېرته لرغونتوب د دې خبرې دلیل وي نو ولې د مصر هېواد د درې زره کلونو تاریخي لرغونتوب سره

سره یو نیستم او وروسته پاتې او د کاناډا او امریکا هېوادونه چې له ۱۵۰ کالو څخه زیات عمر نه لري، اوس د پرمختللو او پراختیا موندلو هېوادونو له جملې څخه شمېرل کېږي.

د طبیعي صنایعو او د استحصال وړ معدنونو اندازه هم نه شي کولی د یوه هېواد د نیستمنی او شتمنی دلیل شي، ځکه جاپان یو داسې هېواد دی چې له ۸۰ سلنه زیات غرونه دي او مناسبه خاوره نه لري، خو بیا هم د خپلې اړتیاوړ وړیچې له محدودې زراعتي ځمکې څخه پوره کوي، خام ارزان بیه مواد د نړۍ له نیستمونو هېوادونو څخه را واردوي، د صنعتي محصولاتو او د قیمتي توکو په توګه یې صادروي چې له امریکا وروسته دویم لوی صنعتي قدرت بلل کېږي. ډېر زکات، قوم یا نسب او د پوستکي رنگ هم نه شي کولی چې د هېوادونو په پرمختګ او وروسته والي کې رغنده رول ولوبوي، ځکه چې د نیستمونو او شتمنونو هېوادود ډیپلوماتیکو کړو وړو په څېرلو سره دا جوته شوې ده چې کوم د پام وړ توپیر په هوښیاری او فکر کې نه لیدل کېږي.

**نو توپیر په څه کې دی؟** یو لږ لاملونه شته چې د پراختیا نه موندنې علایم او آثار ګڼل کېږي، لکه: د پانګې کموالی، د متخصصو او ماهر و بشري ځواکونو کموالی چې د وروسته والي لاملونه او نښې دي.

سربیره پردې په عمومي او کيفي توګه کولی شو چې د وروسته پاتې هېوادونو ګډ خصوصیات داسې ډلبندي کړو:

- ۱- د خلکو د ژوند د سطحې او کیفیت ټیټوالی.
- ۲- وزګارتیا، کم کار او د مزد د اندازې ټیټوالی.
- ۳- کرنیزو تولیداتو سره تړاو یا د لومړنیو موادو صادرات (تولیدي سرچینې).
- ۴- اقتصادي تړاو او په نړیوالو اړیکو کې زیانمن کېدل.
- ۵- نا مناسب سیاسي حکومتي جوړښت.
- ۶- ټولنیزه نابرابري.
- ۷- د منځنۍ طبقې کمزورتیا.

ځينې اقتصادپوهان د طبيعي سرچينو کموالی، د پانگې نه تشکېلېدل او په کافي اندازه د سپما نشتوالی او داسې نور د هېوادونو د وروسته پاتېوالي علت بولي. رښتيا چې د طبيعي سرچينو زياتوالی او د سرمايې سرچينو ته لاسرسی په اقتصادي پراختيا اغېز اچوي، خو د پام وړ ټکي دا دي چې: جنوبي امريکا، لاتيني امريکا، افريقايي او آسيایي هېوادونه د طبيعي سرچينو او معدني زېرمو له اړخه شتمن دي، د مثال په توگه: د منځني ختيځ د نفتو او گازو سترې زېرمې يا په لاتينه امريکا او جنوبي امريکا کې د مسو او سربو سرچينې او په افريقا کې د پاملرنې وړ د طلا او نقرې د زېرمو نومونه اخستلای شو چې سره له دې هم پرمختللي هېوادونه نه بلل کېږي. له پورتنیو معلوماتو څخه داسې پايله اخلو چې په پراختيا موندونکو او پراختيا نه موندونکو هېوادو د نړۍ وېشل د طبيعي سرچينو نابرابره وېشنه او د نفوس ډېروالی نه دی. ځينې پوهانو يو لړ محدودوونکي عوامل لکه: د نفوسو نا منظمه وده د ما هر انساني ځواک کموالی، د سرمايې او مالي امکاناتو کمښت د پراختيا په حال کې هېوادو د وروسته پاتې کېدو عوامل گڼي.

نن دا ثابته شوي ده، په کومه اندازه چې طبيعي سرچينې په پراختيا کې اهميت لري، هومره علم او ټکنالوژي هم د اهميت وړ دي. پرمختللي ټکنالوژۍ کولی شي خپله په يوازې ډول په نسبي توگه د هېوادونو لپاره گټوره تمامه شي، د بېلگې په توگه: جاپان، کوريا او سنگاپور چې کافي طبيعي سرچينو نه لري، خو د صنعت له پلوه په ډېرو مهمو لاس ته راوړنو بريالي شوي دي. په داسې حال کې چې د ارجنټاين په څېر هېواد او ځينې نور هېوادونه د ډېرو شتمنو زېرمو او طبيعي سرچينو له درلودلو سره سره د پراختيا په حال کې هېوادونه دي.

افغانستان له پخوا نه تراوسه له انحطاط او ورسته پاتېوالي، څخه ځورېږي او هميشه د دې مسلې نه د خلاصون د علتونو په لټه کې دی. سياسي استبداد د ادارې او مديريت کمزوري بې ځايه غوښتنې، مخالفونه، د سواد د کچې ټيټوالی، په لويو قدرتونو پورې تړل، د قومونو

ډېروالی، ټولنیزه گډوډي، د استعمار گرو لاسوهنه او همدارنگه د گاونډیانو متضادي گټې د افغانستان د وروسته پاتېوالي مهم عوامل تشکیلوي.

په فرهنگي، سياسي او اقتصادي ساحو کې د وروسته پاتېوالي ډېر مهم کورني عوامل دا دي: استبداد، داخلي جگړې، ناپوهي د مالي او پانگي امکاناتو کمښت او نور. بهرني عوامل چې یو ډول نه یو ډول یې د افغانستان په وروسته پاتېوالي کې اغېزناک نقش درلود، هغه استعمارگر هېوادونه وو چې د خپلو اقتصادي او سياسي گټو لپاره یې په دوامداره توگه د افغانستان د سياسي تاريخ په اوږدو کې د جنگ اوږدېدل، نا امنی، کشمکش او په افغانستان کې یې د یو ضعیف او پييلي دولت د مستقر کولو سیاست تعقیب کړی دی. بالاخره د سیمې مهم هېوادونه او گاونډیان او د هغو متضادي گټې د داخلي جنگونو، ناامنیو او په عمومي توگه د افغانستان د انحطاط او وروسته پاتېوالي سبب شول. باید ووايو چې زموږ په ټولنه کې د وروسته پاتېوالي او نیستی یو عامل له فرهنگي نعمتونو څخه د محرومو قشرونو بې برخې کیدل دي، ځکه چې:

- له فرهنگي نعمتونو څخه د محرومو طبقو برخمن کیدل د ټولنې د ودې سبب کېږي.
- په پایله کې د ټولنې فرهنگ شتمن کېږي.
- فرهنگي شتمني د هوښیاری او نوښت ساه د ټولنې په وجود کې نغاړي.
- کله چې ټولنه نوښتگره وي تفکر په ټولنه کې ژوندی کېږي.
- په یوه ټولنه کې د تفکر په ژوندي کیدو سره ټولنه هېڅ وخت د نیستی خوا ته قدم نه ږدي.

په دې ډول ټولنه د ټولو اقتصادي، سياسي، اجتماعي او فرهنگي ستونزو د حل په اړه د ښه او سم تشخیص خاونده کېږي.

## د لوست تکرار



- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

## پوښتنې



- ۱- پراختیا ته د رسیدونکې هېواد او د وروسته پاتې هېواد تر منځ توپیر څه شی دی؟
- ۲- د وروسته پاتې هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې بیان کړئ.
- ۳- د پرمختللو هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې بیان کړئ.
- ۴- کوم عوامل د یوه هېواد په پرمختیا او وروسته پاتېوالي کې رول لري؟
- ۵- زموږ د هېواد د وروسته پاتېوالي کورني عامل څه شی دی؟
- ۶- زموږ د هېواد د وروسته پاتېوالي بهرنی لامل څه شی دی؟

## کورنۍ دنده



په هغه سیمه کې چې تاسې ژوند کوئ نیستي شته او که نه؟ که وي د دې نیستي په اړه خبرنه وکړئ او دا خبرنه مو د نورو ټولګیوالو سره مقایسه کړئ.

## پراختيا او د ژوند چاپېريال



### خبرې پرې وکړئ

انځور ته وگورئ او د هغه په اړه په ټولگي کې خبرې وکړئ.

۱- آیا کوم وخت د هغو خخلو له څنګه تېر شوي یاست چې د سرک په خوا کې اچول شوي وي، هغه وخت تاسې ته څه احساس پیدا شو؟

۲- که چېرته بازار ته د کوم شي د پیروډلو لپاره تللي یاست، نو هر ورو به تاسې هلته ډېر موټرونه، د خلکو ګڼه ګڼه، دوکانونه او کراچي لیدلي وي، آیا کوم شيان تاسې هلته ولیدل چې د ژوند د چاپېریال د ککړتیا لامل شوي وي؟

په تېر لوست کې مو ولوستل چې پراختیا د نیستۍ او نا انډولۍ له منځه وړلو او د صنعتي کیدو، په ټولنیزو اړیکو او سیاسي چارو کې د عدالت پر بنسټ د خلکو د ګډون د زیاتوالي په معنا ده. په دې درس کې د ژوند چاپېریال تعریف او اهمیت او د ژوند د چاپېریال او پراختیا ترمنځ دوه اړخیزې اغېزې لولئ.

### د ژوند چاپېریال څه شی دی؟

ټول چاپېریال چې په هغه کې ژوند دوام لري، د ژوند چاپېریال نومېږي. د بېلګې په توګه د اوبو ډنډ، یو ښار، اوقیانوس، بیدیاوې، غرونه او داسې نور دا ټول د ژوند د چاپېریال له ډولونو څخه دي. د ژوند په چاپېریال کې ژوندي موجودات د بې ساه شیانو لکه: خاوره، اوبه، گازونه او نورو موجوداتو سره یوځای شتون لري. ژوندي موجودات پخپلو کې او همدارنګه د بې ساه موجوداتو سره متقابلې اړیکې ساتي. دا اړیکې د ژوند د چاپېریال د دوام او بقا لپاره اړینې دي. د ژوند چاپېریال په دې ډول هم تعریف شوی دی: چاپېریال هغه فضا ده چې ټول فزیکي، بیولوژیکي، ټولنیز، سیاسي او نور هغه شرایط پکې شاملېږي چې ټول ژوندي موجودات پکې ژوند کوي او د هغو د روابطو مجموعه جوړوي. په یو بل تعریف کې راغلی دي: د ژوند چاپېریال د خارجي



اوضاع او احوالو مجموعې ته وايي چې د ژونديو موجوداتو په وده، پراختيا او بقا باندې اغېز لري. د ژوند چاپېريال د مفهوم د ښه درک لپاره اړينه ده چې له طبيعي سرچينو او د هغو د استفادې له طريقو سره آشنا شو.

### طبيعي سرچينې څه شی دي؟

په عمومي توگه هغه شيان دي چې خدای (جَلَّ جَلَالُهُ) په طبيعت کې پيدا کړي دي او ژوندي موجودات ترې گټه اخلي. موږ د غره له تېرو څخه په کار اخيستلو خپل ځان ته کور جوړو، له معدنونو څخه د هر ډول فلزاتو په را ايستلو سره د اړتيا وړ لوبښي او وسايل جوړوو، له وښو او ځناورو څخه د اړتيا وړ پوښاک او خواړه برابروو.

### طبيعي سرچينې په درې ډوله دي

۱- نه رغيدونکې سرچينې: دا ډول سرچينې د گټې اخيستلو په بهير کې کمېږي او بالاخره ختمېږي لکه: د ډبرو سکاره، مالگه، تيل، گاز او نور معدنونه.

۲- بيا رغيدونکې سرچينې: د طبيعي منابعو يو بل ډول دی چې د معقولې او مناسبې گټې اخيستنې په پايله کې نه ختمېږي او د بيارغونې وړ دي. لکه: کبان، ځنگل، وابښه او داسې نور.

۳- نه تماميدونکې سرچينې: چې د هغو اندازه په طبيعت کې ډېره زياته ده، لکه: اوبه، هوا او انرژي.

په بشري نړۍ کې د انسانانو د اړتياوو وده او زياتوالی د ډول او کيفيت له نظره د طبيعي سرچينو له ظرفيت سره يوشان نه دی.

يو له هغو موضوعاتو چې له طبيعي سرچينو څخه د استفادې د ښه مديريت په کولو کې بايد په نظر کې ونيول شي، هغه د ځمکې د تحمل وړ ظرفيت (Carring capacity) دی.

### د تحمل وړ ظرفيت څه شی ته وايي؟

هغه اندازه خلک چې په يو چاپېريال کې ژوند کوي او د ژوند هغه چاپېريال په دوامداره توگه د هغوی اړتياوې پوره کړای شي، د تحمل وړ ظرفيت ورته ويل کېږي، که چېرته د ژوند له چاپېريال نه د غير معقولې گټې او د نفوس د زياتوالي په نتيجه کې له زغم وړ طاقت څخه ورزيات شي ښکاره ده چې طبيعي منابع هغوی ته کفایت نه کوي او په چټکۍ سره ختمېږي او زيان ويني تردې چې کيدای شي بيا د رغونې وړ نه وي.

د نړيوال ژوند د چاپېريال له مهمو موضوعاتو سره بلدتيا پيدا کړئ،

### بحث پرې وکړئ

- ستاسې په اند کوم شيان د ژوند د چاپېريال د ککړتيا سبب کېږي؟
- آیا دا خطرونه او زيانونه يوازې يو ملک ته او که ټولو ملکونو ته متوجه دي؟



د بشر د تمدن پرمختګ، معاصرې ټکنالوژۍ او د نفوسو ډېروالي، ننۍ نړۍ په ځمکه، هوا او اوبو کې په ککړتیا اخته کړې ده. چې د ځمکې د سر د اوسیدونکو ژوند یې له لوی ګواښ سره مخامخ کړی دی.

کوم موضوعات چې په دې برخه کې ورته اشاره کېږي یوه بې سرحد ساحه لري. یعنې دا ګواښ یوه هېواد ته متوجه نه دی او د هغو د حل لپاره د هېوادونو ترمنځ تفاهم او مرستې ته اړتیا ده.

## د ژوند د چاپېریال د ککړتیا او ګواښ لاملونه

۱- د ځمکې د تودوخې زیاتیدل (ګلخانه یې) ګازونه.

د ځمکې د تودوخې د درجې د لوړیدو له مهمو عواملو څخه یو د ګلخانه یې ګازونو زیاتوالی او د ضرورت وړ تنفسي هوا کموالی دی. د کاربن ډای اکساید په ګاز کې زیاتوالی او ټول وړانوونکي ګازونه د صنعت د پرمختګ له امله دي چې په لویډلو کې یې نامطلوبو اغیزو ته پاملرنه ونه شوه. خو وروسته پوهان په دې پوه شول چې هغه ماشین آلات چې د سون د تیلو او په نورو غوړو باندې فعالیت کوي، خپله د کاربن ډای اکساید د ګازونو د تولید سبب کېږي. د دې ګازونو له حده زیاته برخه د ځمکې په شاوخوا راټولېږي. د دې ګازونو بې حده زیاتوالی او تولیدېدل د ځمکې په چاپېریال کې د ګاز د یو پېر قشر سبب ګرځي چې د ګل خانو د پلاستیک پوښ په څېر د تودوخه د ځمکې سطحې ته نږدې ساتي او د ګلخانې په څېر د ځمکې د هوا د تودیدلو سبب ګرځي.

## ۲- د ازون د قشر یا سطحې کمېدل

دویمه ستونزه چې د انډېښنې وړ ده هغه د ازون قشر ته چې د ځمکې د ساتنې لپاره د هغې په شاوخوا کې ځای لري زیان رسېدل دي. د ازون قشر تقریباً په ۲۴ کیلو مترۍ کې د ځمکې په سر د دې سیارې په شاوخوا چاپېر شوی دی او ماورا بنفش د وړانګو په جذبولو سره ځمکه او د هغه ټول موجودات له زیان اړوونکو وړانګو څخه ساتي. هغه ګازونه چې له صنایعو، وسایطو او نورو ماشینونو څخه د ګټې اخیستنې په پایله کې تولیدېږي، د ازون په قشر وړانوونکي او ویجاړوونکي اغېز لري او حتی د ازون د قشر په سطحه باندې یې د یو سوري جوړولو امکانات برابر کړي دي.

## ۳- د دښتو پراختیا او د حاصل خېزې خاورې کمښت

د ګټې وړ ځمکې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د شاړېدو او له منځه تللو له خطر سره مخامخ دي.

علمي څېړنو هم دا جوته کړې ده چې له ۱۰ تر ۱۱ په سلنه د نړۍ حاصل وړکونکې خاوره په هغه کچه ککړه شوې ده چې د هغو بیرته رغونه تقریباً ناممکنه ده.

#### ۴- د هوا ککړتیا او اسیدي بارانونه

اسیدي بارانونه هم د هوا د ککړتیا یو عامل گڼل کېږي. هغه اکسایدونه چې د سون د تېلو له مصرف او سوځولو نه حاصلېږي. په هوا کې د اوبو له موجود بخار سره یو ځای کېږي او داسې اسیدونه تشکیلوي چې له وریځو سره د ځمکې په سر حرکت کوي، کله چې وریځې په باران تبدیلې شي دا اسیدونه د ځمکې مخ ته راگرځي او د ځنگلونو، گیاهو او حتی د انسانانو په لاس جوړ شویو ساختمانونو ته د زیان او د اوبو د سرچینو د ککړتیا سبب گرځي.

#### ۵- د زهري (سمي) خړلو غورځول

د صنعتي چارو له امله، یو ډېر شمېر صنعتي زهري خړلې او اضافي مواد منځ ته راځي چې د خښېدو په پایله کې د چاپېریال د ککړتیا سبب گرځي. زهري فلزات د ژوندانه چاپېریال او د خلکو ژوندانه ته زیان رسوي. د زهري موادو غیر اصولي انتقال او د هغو په سمه توګه نه دفع کول هم د ژوندانه د چاپېریال له ستونزو څخه شمېرل کېږي.

#### ۶- د ځنگلونو له منځه وړل

د ځنگلونو چټک تخریب او له منځه تلل لاندې ژبو پوليټیکي او بې سرحد اغېز درلودای شي: **الف:** د ځنگلونو د پوښښ له منځه تلل د خاورې د چټک شاربېدو، د رودونو او اوبو د سرچینو د ککړتیا لامل گرځي.

**ب:** د کاربن ډای اکساید د جذب او اکسیجن د تولید اندازه او ظرفیت کمېږي. او د ځمکې تودوخه زیاتیږي.

#### خبرې پرې وکړئ

ستاسې په فکر! آیا د دې ټولو خطرونو مخنیوی کولی شوکوم چې بشریت له هغه سره مخامخ دی؟ څنګه؟ ستاسې مسؤلیت د ژوند د چاپېریال پر وړاندې څه دی؟ په اوسمهال کې دوامداره پراختیا په سیاسي برخو او هم په څېړنیزو برخو کې په پراخه توګه د نړۍ په سطحه د استفادې وړ گرځي.

#### دوامداره پراختیا څه شی ده؟

بې له دې چې د راتلونکي نسل اړتیاوو ته زیان ورسېږي، د خپلو اوسمهالو اړتیاوو پوره کولو ته دوامداره پراختیا وایي. په ساده ژبه، ننني انسانان د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره باید د طبیعت له

سرچېنو څخه په معقوله توگه گټه واخلي، ځكه چې راتلونكې نسل هم له دې سرچېنو څخه د گټې اخيستلو حق لري. په دې تعريف كې د نېستۍ او طبيعي سرچېنو ته د لاسرسي په اړه د نن او راتلونكي نسل تر منځه د عدالت رعايت كولو په اړه فكر نغښتې دى او خلك يې له طبيعت نه د معقولې استفادې، د ژوند د چاپېريال او د ژونديو موجوداتو او ځناورو ساتنې ته هڅولي دي.

الله (جَلَّ جَلَالُهُ) انسان له خاورې نه پيدا كړ او په هغه كې يې روح واچاوه نو انسان او د انسان د ژوند او حيات ټولې پديدې له ځمكې او خاورې نه پيدا دي او خاوره د ځمكې پوټكې (قشر) دى. الله (جَلَّ جَلَالُهُ) ټول موجودات او شيان په يوه پېچلې اړيکه كې د انسان لپاره پيداكړل او انسان يې د دوى په استفاده كې له اسراف كولو نه منع كړ. د اسلام په مقدس دين كې درې شيان مطلوب دي.

۱- په هغو سرچېنو او شتمنيو چې الله (جَلَّ جَلَالُهُ) په ځمكه، آسمان، د ځمكې په تل او په بحرونو كې د انسان د استفادې لپاره پيدا كړي دي، د الله (جَلَّ جَلَالُهُ) د شكر ادا كول.

۲- په بحر، ځمكه او آسمان كې له شتمنيو او سرچېنو څخه په دوامدره، همېشه سنجيده او اسراف نه كوونكې توگه گټه اخيستنه.

۳- د الله (جَلَّ جَلَالُهُ) له نعمتونو څخه له هر ډول چټلۍ، نجاست او كثافت نه پرته، پاكه گټه اخيستنه چې نظافت د شريعت مطلوب او د ايمان جز دى. كه چېرته انسان له دې سرچينو څخه معقوله استفاده ونه كړي، دا عمل د دې لامل كېږي چې استفاده كوونكي له خپلو اړتياوو څخه زيات او د نورو د اړتياوو په نظر كې نيولو څخه پرته ترې استفاده وكړي چې دا عمل اسراف دى او اسراف حرام دى. د دې لپاره چې يوازې د نن ورځې د انسان پرمختيا او سوکالي د اسلام مقصدنه دى بلکې د اسلام مقصد له نن څخه د قيامت تر ورځې د انسان ترقي او پرمختگ دى. انسان پراختيا ته اړتيا لري چې خلک هم د انساني شرايطو بڼه والي ته او هم د ژوند د چاپېريال د ساتنې يعنې د طبيعت د توليد قدرت او د تنوع د ساتنې ته پاملرنه ولري. چې د دې کار په عملي کولو سره ځينې نظريات او د پراختيا او د ژوند د چاپېريال په اړه پای ته رسېږي. داسې نظريې چې گوندې دا دوه يو د بل په مقابل کې دروي، خو موږ بايد دا ومنو چې دا دواړه اصولونه (د ژوند چاپېريال او پراختيا) د يوه بهير دوه نه بېلدونکې برخې دي.

کومې چارې چې په موږ پورې اړه لري چې د چاپېريال د پاک ساتلو لپاره يې سرته ورسوو ځينې يې په لاندې ډول ياد وو:

- موږ بايد نيالگي کښېنوو، کبله وکړو او چاپېريال پاک وساتو.

- خځلې او کثافات باید په یو ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- د ونو او پارکونو څخه څارنه او ساتنه وکړو. هغو ته اوبه واچوو او له ماتولو نه یې ډډه وکړو.
- په خوړونو، پارکونو او سرکونو کې کثافات وانه چوو.
- انرژي باید ډېره او بې ځایه مصرف نه شي او د بې کیفیته تیلو او د سون موادو له استفادې نه چې د ژوند چاپېریال ککړوي ډډه وکړو.
- هغه د بیا استفادې وړ شيان چې باید لرې واچول شي، د کوچنیانو لپاره ترې د لوبو شيان جوړکړو.
- د پلاستيکي کڅوړو پر ځای له کاغذي او ټوکریزو کڅوړو ګټه واخلو او یا که له پلاستيکي کڅوړو څخه استفاده کوو، وروسته له استفادې هغه باید د خځلو په ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- ژوي ونه زورو او داسې نور.

## د لوست تکرار



- .....•
- .....•
- .....•

## پوښتنې



- ۱- د ځمکې د زغم اندازه څه شی ده؟ وېې لیکئ.
- ۲- که له طبیعي سرچینو څخه په معقوله توګه استفاده ونه شي، څه به پېښ شي؟
- ۳- نه رغیدونکي طبیعي سرچینې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
- ۴- ولې ویل کېږي چې پراختیا د ژوند د چاپېریال د ککړیدو لامل ګرځي؟ آیا دا سمه ده؟
- ۵- د ژوند د چاپېریال ککړتیا د انسانانو ژوند ته څه زیان رسوي؟
- ۶- د ځمکې د ککړې تودیدل (ګلخانه یي اغېز) څه شی دی؟ بیان یې کړي.
- ۷- د ځمکې د تودوخې د درجې لوړوالی په اقلیم کې کوم تغیرات راولي او د کومو پېښو لامل کېږي؟

## کورنۍ دنده



څلور هغه کارونه چې تاسې یې د ژوند د چاپېریال د پاکوالي لپاره سرته رسولای شئ ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې و لولئ.

## د څپرکي لنډيز

- ۱ - پراختيا په لغت کې د تدريجي پرمختگ، ځواکمنۍ او حتی لويوالی خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنگه پراختيا د پراخوالي په معنا هم ده.
- ۲ - د هر ډول پراختيا اساس فرهنگي پراختيا ده او له هغه ځايه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخيزې پراختيا ته رسيدل دي او د دې پراختيا بنسټ انسان دی، له دې کبله د دوامدارې او حقيقي پراختيا بنسټ به هم فرهنگي پراختيا وي.
- ۳ - هغه شرايط او ټولنيز لاملونه چې د ودې او پراختيا په بهير کې د پاملرنې وړ دي عبارت دي له:
  - ۱ - د مطلقي نېستۍ د له منځه وړلو په مقصد لاس په لاس، فوق العاده او بېړنۍ مرستې چې په خواشينۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او گريوان ده.
  - ۲ - د اساسي اړتياو، لکه: خوړو، استوگنځۍ، د سون موادو، کاليو او ځينو ټولنيزو اړتياوو، لکه: د بشري حقونو زده کړې او د دندې لاسته راوړلو لپاره د لارې هوارول او په ټولنيز ژوند کې د سياسي او ټولنيزو موقفونو او نقشونو لاسته راوړل، د ټولنيزې هوساينې او عدالت راوستل دي.
  - ۴ - اقتصادي پراختيا: هغه پرمختگ چې د د توليدي، فزيکي، انساني او اجتماعي ظرفيتونو د زياتوالي سره يو ځايي وي، اقتصادي پراختيا بلل کېږي.
  - ۵ - ټول هغه چاپېريالونه چې هلته ژوند دوام لري، د ژوند چاپېريال ورته ويل کېږي.
  - ۶ - د ژوند د چاپېريال پاک ساتل او د اقليم د تغيير د مخنيوي لپاره هڅې د ټولو بنسټونو او د هېواد د هر وگړي مسؤليت او دنده ده.